

Dit rapport is de neerslag van een onderzoek naar hedendaagse, spontane burgerinitiatieven. Initiatieven van groepjes burgers die de handen ineen slaan en samen bijvoorbeeld een park onderhouden, asielzoekers helpen, gehandicapten een dagje uit bezorgen, parkeeroverlast bestrijden, maaltijden uitdelen, of ambtelijke structuurnota's becommentariëren. Het onderzoek geeft inzicht in hoe deze burgerinitiatieven eruit zien, wat hun doelen zijn, wie ze stichten en gaande houden, hoe los of hecht ze zijn, wat voor contacten ze aangaan met elkaar en anderen, enzovoort. Ook is gekeken naar wat de onderlinge verschillen en overeenkomsten zijn tussen deze initiatieven. Zijn er verschillen in doelen, onderlinge relaties, de relatie met de overheid, of de achtergrond van de leden?

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Algemene Zaken. Het maakt tevens deel uit van het onderzoek 'Burgerschap in lichte gemeenschappen' van Menno Hurenkamp en Jan Willem Duyvendak, dat wordt uitgevoerd in het kader van het Stedelijk Innovatieprogramma van NICIS en NWO.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

ISBN-10: 90-77389-44-X
ISBN-13: 978-90-77389-44-7
NUR: 740

Wat de burger bezielt - Een onderzoek naar burgerinitiatieven

Wat burgers bezielt

Een onderzoek naar burgerinitiatieven

Wat burgers
bezielt

Colofon

ISBN-10: 90-77389-44-X

ISBN-13: 978-90-77389-44-7

NUR: 740

Uitgave:

Universiteit van Amsterdam / NICIS Kenniscentrum Grote Steden

Universiteit van Amsterdam

Kloveniersburgwal 48

1012 CX Amsterdam

web: www.uva.nl

NICIS Kenniscentrum Grote Steden

Postbus 90750

2509 LT Den Haag

e-mail: info@nicis.nl

web: www.nicis.nl

Tekst:

Menno Hurenkamp, Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak

Grafisch ontwerp:

Trapped in Suburbia, Den Haag

Drukwerk:

Veenman Drukkers, Rotterdam

© UvA / NICIS Kenniscentrum Grote Steden, 2006

Wat burgers bezielt

Een onderzoek naar burgerinitiatieven.

Menno Hurenkamp, Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak

Universiteit van Amsterdam

Inhoud

11	1.	De burger als sleutel en raadsel. De hernieuwde belangstelling voor burgerinitiatieven.
16	2.	Bijdragen aan een meer zorgzame en solidaire samenleving. Gedeelde kenmerken van hedendaagse burgerinitiatieven.
16	3.	Verschillen tussen hedendaagse burgerinitiatieven.
20	4.	Licht, netwerkend, coöperatief of federatief.
20	5.	Conclusie en aanbevelingen
21	6.	Bijlagen.
46		<i>figuren</i>
54		<i>verantwoording</i>
55		<i>literatuur</i>

1 De burger als sleutel en raadsel. De hernieuwde belangstelling voor burgerinitiatieven.

In de Haarlemmermeer is Kappen Nou gevestigd. Een acht jaar oud initiatief van de vader van een door zinloos geweld omgekomen kind om voorlichting te geven op scholen. *‘We geven informatie over geweld in het publieke domein, reizen met een stand scholen af, geven lezingen. Ik kan niet snel tevreden zijn met mijn werk. Het is hopen op een trendbreuk op de lange termijn.’* (Dhr. Kloppenburg, Kappen Nou)

In Vleuten is sinds 2000 overleggroep Achter het spoor gevestigd. Een groep bewoners uit een nieuwe en een oude buurt denkt mee met de gemeente tijdens de grote verbouwingen in de wijk Achter het spoor. *‘We wilden een leefbare wijk houden. We kregen inzage in de plannen en hebben meegepraat. We hebben ons doel bereikt zonder ooit een actiegroep te worden.’* (Mw. Van de Willigen, Achter het spoor)

In Velsen bestaat sinds zes jaar In het donker gezien. Een permanente tentoonstelling in het donker, om ziende mensen het leven van blinde mensen te laten ervaren. *‘Mensen hebben geen idee hoe het is blind te zijn. Wanneer je ze dat laat ervaren ontstaat er meer begrip en we vonden dat we dat toch het beste zelf konden doen.’* (Mw. Visser, In het donker gezien)

Het zijn een paar voorbeelden van de burgerinitiatieven die in dit rapport centraal staan. Initiatieven van groepjes burgers die de handen ineenslaan en samen bijvoorbeeld een park onderhouden, asielzoekers helpen, gehandicapten een dagje uit bezorgen, parkeeroverlast bestrijden, maaltijden uitdelen, of ambtelijke structuurnota's becommentariëren.

Het zijn er duizenden, maar misschien ook wel meer. Veel is er namelijk niet over bekend. Er is nog niet eerder in Nederland onderzoek gedaan naar hedendaagse, spontane burgerinitiatieven. Dit onderzoek vult deze lacune. Wij inventariseren in dit rapport hoe hedendaagse burgerinitiatieven eruit zien, wat hun doelen zijn, wie ze stichten en gaande houden. Hoe los of hecht zijn ze, wat voor contacten gaan ze aan met elkaar en anderen? Wat is hun

verhouding tot de overheid of andere maatschappelijke organisaties, en wat hebben ze van de overheid nodig? En vooral: wat zijn de onderlinge verschillen en overeenkomsten tussen deze initiatieven. Zijn er verschillen in doelen, onderlinge relaties, relatie met de overheid, of achtergrond van de leden? In hoeverre valt op basis van die verschillen een typologie van burgerinitiatieven te maken?

Over de grotere, oudere meer gevestigde burgerinitiatieven, van Natuurmonumenten tot en met Scouting, is veel meer bekend, bijvoorbeeld dankzij een recente studie van het Sociaal Cultureel Planbureau (De Hart 2005). Juist de kleine, spontane burgerinitiatieven staan in de belangstelling, en juist over deze initiatieven is zo weinig bekend. Er bestaan wel veel zorgen rondom deze burgerinitiatieven en veel verwachtingen en vooronderstellingen. Zo bestaat er de zorg dat burgers minder betrokken zouden zijn dan voorheen, en zich dus ook minder als actieve burgers zouden organiseren (Putnam 2000).

Ten tweede bestaat er het idee dat burgers zich losser en vluchtiger zouden organiseren dan voorheen (Duyvendak en Hurenkamp 2004). Dat kan een bron van zorg zijn, maar ook een bron van hoop. Kleinschalige burgerinitiatieven zijn in dat geval een bron van 'vernieuwing' van dat traditionele middenveld. Dat heeft die vernieuwing hard nodig, want het zou aan bemiddelende betekenis tussen overheid en burgers verliezen, omdat kritische burgers zich minder aantrekken van gevestigde organisaties en minder lid willen worden of minder lang lid blijven van vakbeweging en kerk, maar ook van inmiddels gearriveerde 'nieuwe' organisaties als de milieubeweging. Het is lang niet altijd meer duidelijk namens wie die grote organisaties en verenigingen praten, namens een omvangrijke achterban of namens een geprofessionaliseerd apparaat.

Ten derde is er de zorg dat burgers minder op de publieke zaak georiënteerd zouden zijn. Dat zij meer druk zijn met hun eigen leven en als zij zich met de

publieke zaak inlaten, daar hun eigenbelang zwaarder in laten meewegen. Staat het goed op mijn cv, zou een belangrijker vraag zijn dan voorheen.

Ten vierde wordt wel gevreesd dat burgerinitiatief in onze overgeorganiseerde samenleving gesmoord wordt. Burgers willen graag meer doen, is dan de veronderstelling, maar hun initiatieven worden te snel overgenomen door de overheid of gevestigde maatschappelijke organisaties, of zij komen door bureaucratische goedbedoelde hindernissen niet van de grond. Als de overheid zich nu maar meer terugtrekt, gaan burgers vanzelf meer doen, is daarbij de veronderstelling. In dit rapport noemen wij dit de veronderstelling van het spontaan burgerschap: het idee dat burgers zelf actiever worden naarmate de overheid zich meer terugtrekt, en pas echt actief worden als de overheid uit beeld is.

Door bestaand onderzoek wordt deze verwachting overigens niet gestaafd. In de achtergrondstudie voor het rapport ‘Vertrouwen in de buurt’ van de WRR wordt op basis van 28 casussen van goedlopende buurtinitiatieven, gestart door overheid, welzijnswerk, woningcorporaties of andere sociale spelers, gesteld dat de mate van initiatief die men van burgers kan verwachten, afhankelijk is van de sociale infrastructuur van een wijk, te zien aan bijvoorbeeld de beschikbaarheid en kwaliteit van scholen, zorg- en welzijnsinstellingen. Alleen in wijken waarin deze op een redelijk peil is, is iets te verwachten van burgerinitiatieven. In achterstandswijken is de sociale infrastructuur dermate gebrekkig dat er van burgers weinig tot geen initiatief te verwachten is – daar moeten overheid en maatschappelijke organisaties eerst de sociale infrastructuur verbeteren (Hazeu 2004; WRR 2005).

Ook in dit onderzoek blijkt dat burgers die actief zijn in kleinschalige burgerinitiatieven in hoge mate ‘ervaren’ actieve burgers zijn. De helft is ook actief in andere organisaties, en nog eens tien procent was dat in het verleden.

Ten vijfde bestaat de vrees dat het steeds weer dezelfde burgers zijn die actief worden. Het zijn steeds dezelfde buurtburgemeesters, de eeuwige insprekers, de paar zeer actieve buurtvaders of buurttantes die alles zien en iedereen kennen – prachtig, maar het is wel een smalle basis en soms is het ook wel een probleem dat ze weinig representatief zijn voor de burgers als geheel, bijvoorbeeld voor de overige buurtbewoners.

Ook hier is de hoop van sommigen juist gericht op kleinschalige burgerinitiatieven. Eigen initiatief en kleinschaligheid zouden er voor zorgen dat gewone burgers wel aan bod komen en dat niet altijd dezelfde bekende mensen alle beschikbare (beleids-, financiële of politieke) ruimte innemen. Zo geeft de gemeente Amsterdam in het kader van het diversiteitsbeleid sinds 1998 alleen nog subsidie aan projecten van minderheden en geen structurele subsidies meer aan ‘minderhedenraden’ en andere gevestigde organisaties. Daar zouden toch altijd maar dezelfde mensen van profiteren.

Is de burger de sleutel?

Naast deze zorgen zijn deze kleinschalige burgerinitiatieven vooral omgeven door hoop en verwachtingen. Burgerinitiatieven en de civil society ondergaan momenteel een herwaardering. Burgerinitiatieven en de civil society zijn in de ogen van velen de sleutel tot minstens vijf grote maatschappelijke problemen: de kloof tussen burgers en bestuur, integratie en gebrek aan sociale cohesie, sociale uitsluiting, consumentisme en agressief en brutaal gedrag (Tonkens 2006).

Via burgerinitiatieven worden burgers geacht op een zinvolle manier vorm aan hun eigen leven te geven, zich nuttig te maken voor de maatschappij, problemen op te lossen waar de overheid niet aan toekomt of waar de politiek zich niet toe geroepen voelt. Het maatschappelijk middenveld werd sinds de jaren tachtig in toenemende mate gezien als een residu van de verzuiling, zo het niet helemaal zou verdwijnen moest het in ieder geval zoveel mogelijk plaats

maken voor de overheid, de markt en de burger zelf. Maar sinds ‘het poldermodel’ in de tweede helft van de jaren negentig – terecht of onterecht, dat doet hier niet ter zake – furore maakte als bron van grote economische voorspoed neemt de belangstelling voor de maatschappelijke verbanden tussen staat en markt weer toe. En ook omdat normatieve discussies in de politiek tegenwoordig een grotere rol spelen, ontstaat meer ruimte voor die civil society: hoeveel overdracht van waarden en normen vindt er immers niet plaats in scholen, ziekenhuizen of sportverenigingen?

Keek men in vorige decennia vooral naar respectievelijk de overheid en de markt, nu kijkt men bij grote maatschappelijke problemen als eerste naar de burger. In de begeleidende brief aan de regering schrijft de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) bijvoorbeeld over het recente rapport ‘Vertrouwen in de buurt’: [Dit] ‘advies wil een inzicht bieden in het ‘oplossingspotentieel’ dat op kleinschalige niveaus aanwezig is, en dat op de ‘hoge’ Haagse niveaus en in grote, opgeschaalde (uitvoerings)organisaties niet altijd voldoende wordt gezien en/of erkend. Ook veronderstelt de WRR dat beter aanboren van het oplossingspotentieel op kleinschalige niveaus kan bijdragen aan de sociale cohesie (WRR 2005). Het integratieprobleem kan het beste worden opgelost door actieve burgers die maatje of mentor worden van kansarme jongeren, zo luidde de uitkomst van een langlopende discussie over een ‘sociale agenda’ voor Nederland, georganiseerd door de Volkskrant, de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en TSS, tijdschrift voor sociale vraagstukken, en landelijk bediscussieerd en via uitgebreide internet-enquêtes vastgesteld. De ‘maatjesprojecten’ komen als meest kansrijk naar voren: één-op-één relaties tussen een mentor en een jongere, ex-gedetineerde of migrant die wel een steuntje in de rug kan gebruiken.

Juist kleinschalige burgerinitiatieven zijn hier bron van hoop. Meer dan de routinematig opererende officiële civil society organisaties worden zij geassocieerd met experiment, creativiteit, vernieuwing, luisteren en ruimte bieden. Tegenover ‘een overheid die anno 2003 de eigen onmogelijkheden

durft te erkennen' staan bijvoorbeeld volgens de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting burgerinitiatieven. 'Burgerinitiatieven in het publieke domein gaan een stap verder dan bestaande experimenten waar bewoners samen met de overheid optrekken in het [her]ontwikkelen van wijken of het oplossen van leefbaarheidsvraagstukken in de wijk' (zie www.sev.nl). Een ander voorbeeld: in een begeleidende brief aan 'de bestuurders van Nederland' schrijft de voorzitter van de door de staatssecretaris van VWS ingestelde commissie vrijwilligers: 'Gemeenten, Provincies en Rijk zijn nog te vaak gericht op de traditionele vormen van vrijwilligerswerk en gaan uit van bestaande structuren en verenigingen. Zeker, die zul je als overheid moeten versterken om juist daar vernieuwende initiatieven kansen te geven. Maar ook op andere vlakken zal de overheid een stimulerende en motiverende rol moeten oppakken. Nieuwe initiatieven van 'ongebonden' burgers kunnen worden gestimuleerd. Het bereiken van andere dan de traditionele 'vrijwilliger' – die zich tien jaar lang twee dagen in de week wil inzetten voor een club – vraagt om inventiviteit. Dat vraagt een ruime blik, een blik over de grenzen, letterlijk zelfs, want andere culturen kennen eveneens vrijwillige inzet, vaak echter op een manier die de gemiddelde Nederlandse bestuurder niet herkent en die wellicht minder zichtbaar is' (Commissie Vrijwilligersbeleid 2005).

De burger als raadsel

Er wordt dus veel van burgers verwacht en verlangd, en tegelijkertijd zijn er veel vragen over diezelfde burgers. Er is een scala aan ontwikkelingen dat de verhouding tussen burger en maatschappij heeft veranderd, en dat maakt dat burgers voor de overheid en politiek, en misschien ook wel voor elkaar, minder doorzichtig en begrijpelijk zijn geworden.

Allereerst het toenemend opleidingspeil en emancipatieniveau van veel mensen. Burgers zijn mondiger, kritischer en veeleisender. Ze leggen zich minder makkelijk neer bij voor hen ongemakkelijke situaties. Ze beperken zich niet tot stemmen tijdens verkiezingen maar proberen vaker naar eigen inzicht hun recht te halen. Burgers zijn tevreden over hun eigen leven, maar ontevreden over de

politiek en de samenleving, zo komt keer op keer uit bevolkingsonderzoek (SCP 2004). De toegenomen gemiddelde welvaart leidt niet tot een evenredige stijging van de tevredenheid. Hoe kan dat? Hoe hangen die toegenomen mondigheid en ontevredenheid met elkaar samen? Zijn actievere burgers meer of minder tevreden dan niet actieven? En tegelijkertijd zijn er ook veel burgers die helemaal niet mondiger zijn en die juist daardoor ook minder goed in beeld zijn. Wat bezielt hen en hoe kan de overheid hen eigenlijk bereiken en leren kennen?

Voorts maken immigratie en internationalisering burgers diverser en voor de overheid en elkaar minder goed kenbaar. Toenemende culturele verschillen maken het soms moeilijk sociale afstanden te overbruggen. In een wijk met veel verschillende etnische groepen komt een buurtvereniging niet zomaar van de grond.

Ten derde ontstaan er nieuwe verhoudingen tussen betaald werk, onbetaalde zorg én vrije tijd in het dagelijks leven van veel mensen, die nieuwe vragen oproepen over wat zij aan de publieke zaak kunnen en willen bijdragen en hoe de overheid hen kan ondersteunen. Arbeid en vrije tijd dienen niet alleen meer voor respectievelijk inkomen en ontspanning, maar ook in toenemende mate om vorm te geven aan de eigen identiteit. Ze kosten dus meer tijd. Tegelijkertijd hebben veel werkende mensen ook onbetaalde zorgtaken, bijvoorbeeld voor jonge kinderen of bejaarde ouders. Zij hebben het dus al met al drukker dan voorheen. Dit geldt zeker voor veel vrouwen en voor veel alleenstaanden, met of zonder kinderen. Blijft er dan nog wel tijd over voor vrijwilligerswerk, de ouderraad, de wijkraad of het organiseren van een buurtbarbecue – kortom voor burgerinitiatieven?

Burgers zijn niet alleen een groter raadsel voor de overheid en voor elkaar. Omgekeerd is de overheid voor burgers ook een schimmiger figuur geworden. De overheid tracht zich op veel terreinen terug te trekken, verwacht meer van de burgers zelf, en plaatst traditionele overheidsactiviteiten ‘op afstand’ of ‘in

de markt'. Daardoor is ze minder makkelijk aanspreekbaar voor de burgers. De overheid is daarom weer op zoek naar de burgers. Wat bezielt hedendaagse burgers, wie zijn zij, wat hebben zij nodig, hoe kan de overheid een goede relatie met hen aangaan en tijdig onvrede leren kennen? Want de les van de afgelopen jaren is dat wie geen rekening houdt met de burger overvallen wordt, door het afstemmen van zoiets als de Europese grondwet, door het plotseling oplopen van het wantrouwen in de overheid of door de snelle opkomst van protestpartijen. En wie zich verdiept in de burger ziet hopelijk wél de dieperliggende maatschappelijke ontwikkelingen (in probleemwijken of jachthavens) die nog niet vertaald zijn in politieke opvattingen of bestuurlijke plannen. Die kan misschien voorkomen dat burgers zich boos afwenden van de maatschappij of onverwacht gedrag vertonen. Gevolg van deze oplevende belangstelling voor de burger is onder andere dat eigen initiatief van de burger, of de zelfstandige inzet voor het publiek belang, gesprekstema en beleidsspeerpunt is geworden onder bestuurders, politici en onder burgers zelf.

Tallose initiatieven zijn de afgelopen jaren ondernomen om de burger meer in beeld te krijgen. Zo stelde de regering een burgerforum in om mensen mee te laten praten over de toekomst van de democratie. De regering hield een belevingsmonitor bij om na te gaan wat de burger dacht. Ze voerde een waarden- en normendebat om het belang van gemeenschappelijke waarden weer op de maatschappelijke agenda te zetten. Een debat dat niet alleen ging over de 'grote waarden' van de rechtsstaat (de grondwettelijke vrijheden), maar ook over de 'kleine deugden' die deze grote waarden veilig stellen, zoals respect, mededogen, gelijkwaardigheid, verantwoordelijkheidszin, tolerantie – burgerzin.

Initiatieven in soorten en maten

Er wordt veel van actieve burgers verwacht en tegelijkertijd zijn burgers meer dan ooit een raadsel voor de overheid, zo betoogden we hierboven. De hoge verwachtingen gelden zowel oude als van nieuwe vormen van burgerschap. Maar ze gelden vooral nieuwe, kleinschalige initiatieven die het onderwerp

van deze studie zijn. Wat behelzen die kleinschalige initiatieven nu eigenlijk? Wat mogen we van ze verwachten, wat niet? Welk soort organisaties draagt bij aan het vertrouwen dat burgers in elkaar stellen, dat burgers in de overheid stellen en in wat voor context komt dat soort organisaties tot stand? Welke verschillende soorten burgerinitiatieven kunnen we onderscheiden? Welk soort overheidsbeleid is passend bij welke soort initiatief? Onder burgerinitiatieven verstaan we initiatieven met minder dan 20 actieve leden of vrijwilligers, met (ook) een sociale doelstelling, geen winstoogmerk, die los van professionals en bestuur of in ieder geval op afstand van hen tot stand zijn gekomen.

Burgerinitiatieven zijn een bijzondere vorm van de civil society. Onder civil society verstaan we een breder fenomeen, namelijk, in navolging van Dekker: Het institutionele domein van vrijwillige associaties, waar we publieke opinievorming en de vorming van sociaal kapitaal van verwachten (Dekker 2002). Om burgerinitiatieven in beeld te krijgen, hebben we in de eerste helft van 2006 een telefonische enquête uitgevoerd onder 386 organisaties en hebben we met 18 mensen doorgepraat. De initiatieven zijn geselecteerd op relatieve duur (liefst niet ouder dan tien jaar), kleinschaligheid (liever minder dan 20 leden) en op afstand tot het beleid of het gevestigde welzijnswerk: hoe verder weg van gevestigde organisaties hoe beter. Op die manier is de kans groter dat sprake is van 'eigen initiatief', dat niet de overheid of een professional de hand heeft in de maatschappelijke inzet van burgers, en dat we iets meer zicht krijgen op de motieven en ervaringen die bij burgers zelf leven. We legden die nadruk om het in de politiek sterk levende verlangen dat burgers 'zelf' actie ondernemen goed in context te kunnen plaatsen. Klopt het dat burgers spontaan in actie komen, is er zoiets als 'spontaan burgerschap', een engagement dat vanzelf in een of meerdere burgers ontbrandt wanneer zich een probleem in de wijk of in de samenleving voordoet? Het antwoord op die vraag is uitermate relevant, gezien het belang dat maatschappijbreed aan 'eigen verantwoordelijkheid' wordt gehecht.

We hebben de initiatieven expliciet gezocht in de grote stad (Utrecht), op het platteland (Smilde), en verspreid door het land (op basis van bestanden van Civiq, en www.zestienmiljoenmensen.nl). We hebben gesproken met de formele of informele ‘woordvoerder’ van het initiatief en we hebben deze mensen gevraagd naar de aanleiding om met hun werk te beginnen, naar hun motieven om hun werk te doen en naar de aard van hun initiatief (hoeveel en wat voor contact men onderling heeft, en met andere organisaties of met de overheid, het middenveld en het bedrijfsleven), naar hun opvattingen over burgerschap en naar wat er aan het beleid zou kunnen of moeten veranderen. We hebben ze gespreid door het land gezocht en daarbij niet geselecteerd op doelstelling. Doelstellingen variëren dus van bestrijding van zinloos geweld, tot hulp aan asielzoekers en uitleg over hoe het is om blind te zijn. We hebben daarbij de nadruk gelegd op jonge en kleine initiatieven. Dit volhouden bleek niet altijd even makkelijk, omdat van kleine initiatieven soms niet helemaal duidelijk is sinds wanneer ze precies bestaan. Omdat ze veelal geen robuuste vergadercultuur kennen, zijn formaliteiten lang niet altijd de eerste zorg van deze organisaties.

We hebben alleen gesproken met actieve burgers, niet met boze burgers of met ambtenaren. We gaan voorbij aan volkomen informele settings als het terras van een café of uiterst tijdelijke gebeurtenissen zoals een demonstratie. Ook deze zijn voor het zoeken naar nieuwe verschijningsvormen van de civil society ongetwijfeld van belang, omdat er ‘alledaagse ontmoetingen’ plaatsvinden die bijdragen aan vormen van sociale cohesie. Maar ze vallen buiten het bestek van dit onderzoek.

We gebruiken zowel de term initiatief als organisatie, in het besef dat het woord organisatie wat gewichtig aandoet en het woord initiatief meer ruimte laat voor luchtiger associaties. Een groepje mensen met een gemeenschappelijk doel vertoont immers vrijwel ogenblikkelijk organisatiekenmerken. In ieder geval heeft het merendeel van de organisaties en initiatieven minder dan 20 leden of vrijwilligers (zie figuur a1 in de bijlage). De meest tijdelijke verbanden

– zoals demonstraties – en de meest informele verbanden – burens die boodschappen doen voor elkaar – vallen buiten het bereik van onze steekproef. In de hiernavolgende hoofdstukken gaan we in op de verschillende burgerinitiatieven die we zijn tegengekomen. We beschrijven wat voor mensen met wat voor ambities we tegenkomen. Hun uiteenlopende soorten initiatieven bieden ook uiteenlopende perspectieven voor de maatschappij en voor de overheid. We benadrukken dat we een exploratief onderzoek verricht hebben. Over het gedrag van ‘spontane’ initiatieven was niet veel bekend en daar brengen we verandering in. Zo vergroten we het zicht op ‘wat burgers bezielt’. Dit onderzoek kan onmogelijk het definitieve antwoord op die vraag zijn, al was het maar omdat – maar nu lopen we op de conclusies vooruit – de bezieling van burgers door de jaren heen verandert. Het biedt hopelijk wel informatie en inspiratie aan beleidsmakers die met actieve burgers werken, aan onderzoekers die geïnteresseerd zijn in burgerschap en aan burgers die zich inzetten voor de maatschappij.

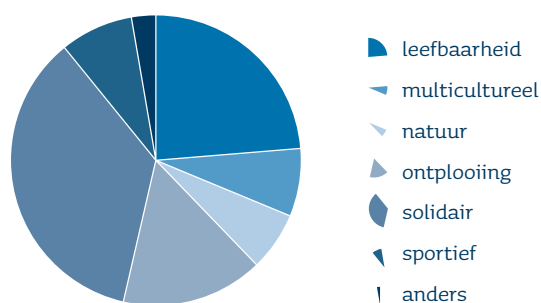
2 Bijdragen aan een meer zorgzame en solidaire samenleving. *Gedeelde kenmerken van hedendaagse burgerinitiatieven.*

Er wordt veel gespeculeerd over hedendaags burgerschap. Burgers zouden zich losser organiseren, zich minder binden, zich korter inzetten, en meer gericht zijn op het eigen belang en de eigen interesses dan voorheen, zo bespraken we in het vorige hoofdstuk. In dit onderzoek willen we die algemene uitspraken toetsen en waar nodig specificeren. Zijn burgers inderdaad losser georganiseerd? Welke burgers dan, in welke verbanden? Met de oplevende belangstelling voor burgerinitiatieven is het van groot belang niet in te algemene termen te blijven steken. Het is van belang niet alleen zicht te krijgen op die duizenden burgerinitiatieven, maar ook te analyseren wat ze van elkaar onderscheidt, en of er verschillende soorten initiatieven zijn, die verschillende burgers aantrekken, verschillende hoop en verwachting van de overheid hebben of andere risico's lopen om aan conflicten ten onder te gaan.

Wat zijn de bestaansvoorwaarden van verschillende initiatieven, welke mensen zijn er in actief, wat voor kenmerken hebben ze, wat voor motieven, wat is de maatschappelijke betekenis van hun werk? Welke rol spelen deze clubs in vrijwilligerswerk, in de ontwikkeling van de civil society, bij de participatie van burgers? Klopt het dat in deze initiatieven de mensen, kwesties en ideeën aan bod komen die niet of minder ruimte krijgen in het gevestigde middenveld, of in de gevestigde politiek? Welke rol speelt lokaal of landelijk beleid bij het gedrag van deze organisaties? Wat kun je van welk soort organisaties verwachten bij het oplossen van leefbaarheidsvraagstukken of integratievraagstukken? Op welke verschillende manieren oriënteren ze zich op de publieke zaak, welke rol spelen eigen belangen in de verschillende initiatieven? Vinden we hier inderdaad 'nieuwe' vrijwilligers, en zo ja, geldt dat voor alle nieuwe initiatieven of alleen voor bepaalde, en welke dan?

In dit en het volgende hoofdstuk kijken we eerst naar een aantal algemene overeenkomsten en verschillen van de initiatieven die we onderzocht hebben. In het daarop volgende hoofdstuk komen we tot een typering van verschillende soorten burgerinitiatieven.

Wat zijn de doelen van de initiatieven die we onderzochten? Allereerst valt op dat de meeste wel een lokale of maatschappelijke kwestie aan de orde stellen, maar zeker niet hemelbestormend, revolutionair of veeleisend zijn. Dat blijkt ook wanneer de initiatiefnemers gevraagd wordt naar hun primaire doelstellingen: deze zijn overwegend gericht op leefbaarheid (onderhoud van de buurt, veiligheid) en solidariteit (zorg voor zwakkere groepen in de Nederlandse samenleving, veelal in de buurt of zorg voor groepen in ontwikkelingslanden) (zie figuur 1).

Figuur 1. Doelstellingen van de kleinschalige burgerinitiatieven.

We hebben (in een open vraag) de respondenten ook gevraagd wat voor hen aanleiding was maatschappelijk actief te worden. Vaak is een acuut probleem de aanleiding, bijvoorbeeld het invoeren van betaald parkeren in de aangrenzende wijk waardoor er parkeeroverlast ontstaat in de eigen wijk. Of herstructureringsplannen, een park dat dreigt te worden platgewalst door een weg, een oud fabrieksterrein waar nieuwe woningen moeten komen. Of jongeren die iemand persoonlijk bedreigen en ‘waar dus wat mee moet’.

‘Ik heb de straatvertegenwoordigers bedacht. Het ‘meisje van Nulde’ was voor mij eigenlijk de aanleiding, dat zo iets kan gebeuren terwijl iedereen het had kunnen weten. [Het gaat hier dus om de veroordeling van de moeder door de rechter in 2003, niet om de moord zelf.] Die vertegenwoordigers zijn oog en oor in de straat, ze vertellen mij of de gemeente welke bejaarden er eenzaam zijn, wie er troep op straat zet. Ik heb nu 83 straatvertegenwoordigers. Nooit gedacht dat het er zoveel zouden worden. Ik heb toen wel meteen de gemeente gevraagd mee te werken, aan Deetman gevraagd om ze officieel te installeren en dat heeft hij ook gedaan.’ (Dhr. Olffers, Wijkberaad Laakkwartier, Den Haag)

‘We hebben gisteren een fietstocht georganiseerd. Dat moest een actie worden, om duidelijk te maken dat er hier monumenten zijn die behouden moeten blijven, zoals een grafmonument van een familie die veel voor het dorp gedaan heeft en dat er niet meer uitziet. Je deelt formulieren uit maar je krijgt er geen reactie op. De politiek doet ook niks. Er is hier al zoveel verloren gegaan. De synagoge is weg. Een oude kerk is opbergruimte geworden. Het handelspad is opgeschoven door de ruilverkaveling. Mensen vinden dat wel erg als je ze er naar vraagt maar om tot actie over te gaan is een ander verhaal. Waarom? Ik weet het niet. Ze geven ook niets om de vaart. Er wordt nu een dorpsraad opgericht. Misschien dat die er wat aan kan doen.’ (Mw. Faber tracht in Smilde een actieclub voor behoud van lokale monumenten te beginnen)

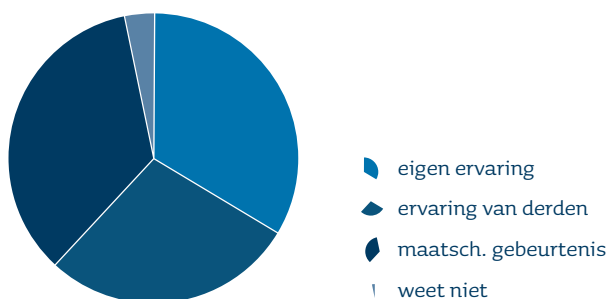
Aanleiding en doelen van actieve burgers

Zijn actieve burgers meer met hun eigen cv bezig dan met het algemeen belang? Zijn ook actieve burgers calculerender geworden, en kijken ze meer naar wat ze er zelf aan hebben dan aan wat ze kunnen bijdragen aan de publieke zaak of het welzijn van anderen? Uit ons onderzoek kan dat niet geconcludeerd worden. Eerder lijkt altruïsme nog volop bloeiend. Omdat de vraag naar eigenbelang versus algemeen belang in een enquête de kans op sociaal wenselijk antwoorden groot maakt, hebben we deze niet direct gesteld. We hebben daarom de mensen gevraagd wat hen motiveerde actief te worden: een ervaring uit het eigen leven, een ervaring uit het leven van

iemand uit de directe omgeving of een maatschappelijke gebeurtenis (zoals een bericht uit de krant, een schokkend of mooi evenement). De antwoorden daarop zijn terug te vinden in figuur 2.

De verschillende motieven om actief te worden zijn ongeveer gelijk verdeeld over de respondenten, waarbij de maatschappelijke gebeurtenis net iets meer voor lijkt te komen als aanleiding. Een eigen ervaring is dus vergeleken met de andere twee samen in minderheid de aanleiding; vaker is het iets dat anderen is overkomen of dat men bijvoorbeeld uit de krant heeft. Dat is in ieder geval geen sterke indicatie voor egoïsme onder deze actieve burgers.

Eigenbelang is daarbij niet uitgesloten, maar het staat waarschijnlijk niet voorop. Persoonlijke motieven worden veelal bepaald door een combinatie van belangenbehartiging en zelfontplooiing, door instrumentele en intrinsieke motivatie. In 'Vrijwilligerswerk vergeleken' brengen Leijenaar en Niemoller de motieven van vrijwilligers in Nederland in beeld en constateren: *'Mensen verrichten vrijwilligerswerk uit betrokkenheid bij de lokale gemeenschap of bij de doelstellingen van de organisatie, maar ook vanwege de sociale contacten die men opdoet en om de eigen ervaringen en capaciteiten in te zetten voor de organisatie in kwestie'* (Leijenaar en Niemoller in Dekker 1999).

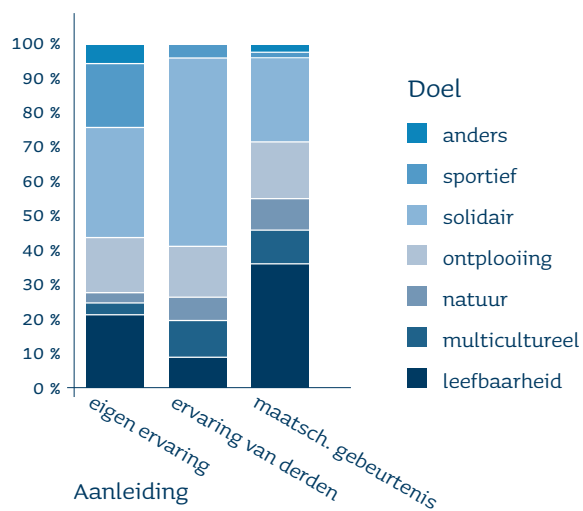

Figuur 2. De aanleidingen voor mensen om maatschappelijk actief te worden.

Wanneer we de aanleidingen die de geïnterviewden noemen om met hun initiatief te beginnen afzetten tegen de doelen die ze zich er mee stellen, geven de uitkomsten een ‘dicht bij huis-logica’ te zien (zie figuur 3). Onder de initiatieven die opgericht zijn naar aanleiding van een ervaring van derden treffen we beduidend meer solidariteit. Zorg voor mensen (solidariteit) vraagt om een ervaring dichtbij. Door een maatschappelijke ervaring komen eerder leefbaarheids-initiatieven tot stand. Mensen die zich door een bericht uit de krant laten motiveren, zullen zich vermoedelijk eerder inzetten voor het onderhoud van de buurt dan voor een concrete groep hulpbehoevende anderen. Die mensen lijken, voor zover deze afhankelijk zijn of worden van actieve burgers, hun hoop eerder te moeten vestigen op hun directe omgeving dan op onbekende maar wel betrokken buurtgenoten. (Uit figuur a2 in de bijlage valt overigens op te maken dat de jongste generatie beduidend minder vaak een eigen ervaring als motief opgeeft, waaruit men zowel zou kunnen afleiden dat jonge mensen minder overlast in hun omgeving ervaren als dat ze het eigenbelang minder centraal stellen.)

‘Aanleiding voor het ontstaan van de wijkvereniging was de parkeeroverlast in 1999 door de invoering van betaald parkeren in een naburige wijk. Aanvankelijk waren we lamgeslagen. We gingen met een paar mensen bij iedereen langs met de vraag: zullen we een wijkvereniging oprichten en er iets aan gaan doen? We kregen veel enthousiaste reacties. Ons buurtje bestaat uit een paar straatjes met duidelijke grenzen zoals de grote weg, het kanaal. Het zijn ongeveer 300 adressen. Grotendeels woningen met tuin; er zijn ook twee flats met huurwoningen, die zijn veel moeilijker te mobiliseren: het zijn ouderen of starters die snel weer weg zijn. Maar van de andere woningen is het verloop laag, Ik woon er zelf ook al 18 jaar. We zijn alle huizen langsgedaan, dat was leuk om te doen, hartverwarmend. Over de oplossing waren we het niet eens – ook betaald parkeren eisen of juist niet?– maar we zeiden: daar gaan wij geen oplossing voor verzinnen, dat leggen we bij de gemeente neer. We verzamelen handtekeningen dat de gemeente er iets aan moet doen. Toen is met 1 stem verschil het betaald parkeren hier ook ingevoerd.’ (Mw. Verrips, Wijkvereniging De Sitterlaan, Utrecht)

‘Ik ben eigenlijk begonnen met dat organiseren van zwart werk voor asielzoekers nadat ik als vrijwilliger Frans tolkte in het asielzoekerscentrum – toen die vrijwilligers nog welkom waren, omdat er ook nog een bibliotheek en een sportcentrum in het centrum waren, dingen die wij normaal vinden maar die het beleid nu te leuk vindt voor asielzoekers. Ik ken de anderen van Help Elkaar weer via de kerk.’
(Mw. Kruse, Help elkaar, dat asielzoekers aan (zwart) werk helpt, Utrecht)

Figuur 3. De aanleiding om de organisatie of het initiatief op te starten gekoppeld aan het doel van de organisatie of het initiatief (in procenten).

Zwaarwichtige maatschappijkritiek treffen we maar heel zelden aan in de burgerinitiatieven. Wel zorgde de wijziging van lokale subsidieregelingen herhaaldelijk voor grote boosheid, maar met de oorsprong van de initiatieven had dit dan weer minder te maken. Kritisch engagement richt zich veelal op het buitenland: mensenrechten, ontwikkelingssamenwerking. Ook de uitgespro-

ken maatschappijkritische clubjes richten zich veelal op het leed van mensen, niet op ‘het systeem’ of ‘het bestuur’.

Dit beeld loopt in de pas met de conclusie die enige Amerikaanse onderzoekers recent trokken toen ze het veel geciteerde pessimisme van de Amerikaanse onderzoeker Robert Putnam over het maatschappelijk engagement van de Amerikanen onder de loep namen en de feitelijkheid daarvan ernstig ter discussie stelden (Putnam 2000; Sampson e.a. 2005). In plaats van lidmaatschappen van verenigingen te tellen, zoals Putnam deed, telden ze de publieke manifestaties die er de afgelopen dertig jaar in één stad, Chicago, plaatsvonden. Dit omdat naar het idee van de onderzoekers ook uit de bereidheid om een manifestatie te organiseren of bij te wonen maatschappelijk engagement en de capaciteit tot collectief handelen spreekt. Ze kwamen tot twee opmerkelijke conclusies. De eerste was dat wanneer je op deze manier kijkt er een opmerkelijke continuïteit zit in de maatschappelijke betrokkenheid van burgers. De afgelopen decennia bleef het aantal buurtfeesten, manifestaties en protestbijeenkomsten gelijk of is het zelfs gestegen. Dit dus ondanks de gedaalde lidmaatschappen van traditionele verenigingen.

De tweede opmerkelijke conclusie was dat het gros van de manifestaties een ‘mundane’ karakter had, praktisch en gewoontjes was, georganiseerd door ‘relatively advantaged segments of society’ en nagenoeg gespeend van ieder maatschappelijk conflict. De controversiële bijeenkomsten waren in een erg kleine minderheid. ‘[...] However, civic events expressing community-oriented or collective interests typically do not represent a challenge to the existing system. Rather, many such events can be said to ‘celebrate community’ – whether pancake breakfasts at the local fire hall, fund-raisers for cultural causes, ethnic festivals, or neighbourhood block parties.’

‘Ik kwam hier wonen in 2003, was verhuisd vanuit Amsterdam. Er stond een oproep in de krant om mee te doen aan toneelstuk voor oma’s. Toen ik nog in het onderwijs

werkte heb ik in de Meervaart aan twee grote voorstellingen meegedaan. En toen mijn kleinkinderen naar Drenthe verhuisden had ik toch tijd over. Het was leuk om te doen, een stuk met kleine fragmenten, over ‘de stoute oma’s’, die we zelf geschreven hadden.’ (Mw. Ouwkerk, De ondeugende oma’s, een gezelschap vrouwen dat toneelvoorstellingen geeft in het welzijnsceircuit, Almere)

Multiculturele samenleving

Het samenleven van verschillende etnische groepen is een van de meest actuele problemen van deze maatschappij. Uit het onderzoek laat zich niet eenduidig opmaken hoe de initiatieven bijdragen aan het onderling vertrouwd raken van verschillende bevolkingsgroepen. Het streven naar multiculturaliteit als doelstelling speelt in de steekproef die wij namen in ieder geen grote rol. Dat loopt in de pas met andere waarnemingen over kleine groepen. Om diversiteit mogelijk te maken, merkt ook Putnam op, is een zekere omvang van een club of initiatief onvermijdelijk. Kleine clubs zullen bijna onvermijdelijk naar een zekere parochialiteit neigen, de voorkeur er aan geven ‘onder elkaar’ te blijven (Putnam e.a. 2004). De diepte-interviews geven dan ook het beeld dat het mengen van verschillende bevolkingsgroepen in dit soort initiatieven zeker niet van een leien dakje gaat.

‘Voor het wijkberaad melden zich bijna wekelijks wel mensen aan. Laatst zelfs een jongere. Nee, helaas weinig allochtonen. Wel heb ik na de Antheunisstraat drie keer beraad gehad met de allochtonen en ze kennen me goed. We proberen wel om allochtonen te betrekken. Ik geloof in mond op mond. Ik spreek ze aan, kom bij ze thuis. Maar hun cultuur is niet de vergadercultuur, daar voelen ze zich niet bij thuis. We hebben hier wel een allochtone jongere in het wijkberaad, een Indiër, van de Leidse universiteit. Een fantastische jongen. Hij is ook mee geweest met me naar Praag, naar die conferentie. Ik wilde mijn penningmeester meenemen, maar de gemeente zei: je moet een allochtoon meenemen. Toen was de penningmeester wel beledigd. Maar de Marokkaanse jongerenvereniging nodigde me uit om met hen te praten. Ze vonden het zo erg dat er wel over hen gepraat werd

maar niet met hen. Dat was 8 maanden geleden. Ik heb het nu voor elkaar dat die jongerenvereniging ook aanschuift bij de commissie Laak, een commissie van het stadsdeel.’ (Dhr. Olffers, Wijkberaad Laakkwartier, Den Haag)

Wanneer het opzoeken van andere bevolkingsgroepen niet een eerste prioriteit is van het initiatief, begint men er ook niet uit zichzelf aan. Het geldt niet alleen voor ‘migranten’ maar meer voor nieuwkomers in de meest algemene zin van het woord, dat ze zich niet zo maar weten te nestelen in een club waar de omgangsvormen door een paar mensen onderling bepaald zijn.

‘Het moet ook wel klikken in de groep, anders krijg je tweespalt, dan valt het uit elkaar. Je moet elkaar begrijpen. We hebben het wel eens geprobeerd met een Hongaarse die uit zichzelf kwam en met iemand uit Irak. Die vond het erg leuk maar het werkte niet, dan zit je op de clou te wachten en die komt dan niet. De Hongaarse voelde zelf aan dat het niet ging en de Irakese kreeg, niet door ons, hartklachten.’ (Mw. Ouwerkerk, De ondeugende oma’s, Almere)

Omgekeerd staan ook niet alle migranten te springen om in Nederlandse organisaties te participeren. Onder Molukkers in Smilde lijkt bijvoorbeeld een ander idee over integratie te heersen: wel meedoen, maar vanuit sterke eigen clubs. Een eigen wijkraad (als vervolg op de vroegere ‘kampraad’), eigen jongerenvereniging, sportclubs en verenigingen van de dorpen van de grootouders.

‘Multiculturalisatie hoeft niet te verlopen via allemaal samen. In de Molukse samenleving spelen andere ontwikkelingen, zeker door de roerige jaren [hij bedoelt de periode van de treinkaping door Molukkers in de trein bij Smilde in de jaren zeventig]. Hier is de cohesie sterker geworden. De gemeente wil dat we meer mengen, maar waarom eigenlijk? Er is bijvoorbeeld veel geld van de

overheid om allochtonen te laten instromen in de Nederlandse sportbonden. Dat project is totaal mislukt. Terwijl wij voldoende hebben laten blijken dat we ons zelf kunnen organiseren: wij hebben hier veldvoetbal, zaalvoetbal, volleybal. En wij hebben ook competitie met de Nederlanders. Dat is integratie. Dat mensen hier in deze wijk blijven wonen, zegt totaal niets over hun integratie. Kijk naar de kleur van het Nederlandse elftal: hoeveel nationaliteiten zitten daar in? Dat is integratie. Surinaamse jongens willen ook winnen, als Nederlands team.' (Dhr. Solisa, Moloe Okoe, Bovensmilde)

3 *Verschillen tussen hedendaagse burgerinitiatieven.*

Er zijn aanzienlijke verschillen in de manier waarop de burgerinitiatieven intern en extern georganiseerd zijn. De manier waarop men binnen de organisatie met elkaar omgaat lijkt nogal te verschillen – belt men elkaar veel en mailt men elkaar veel, ontmoet men elkaar veel of weinig? Ook de manier waarop de organisatie met de buitenwereld omgaat loopt behoorlijk uiteen – werkt men veel samen en voert men veel overleg of weet men dit tot een minimum te beperken? Sommige clubs komen hooguit eens per maand bijeen om de gezamenlijke doel lijst af te strepen. Ze zoeken zelden of nooit contact met andere organisaties of de overheid. Andere organisaties lopen de deur plat bij het gemeentehuis en daarvan bellen de leden elkaar vrijwel dagelijks. De verschillen in gedrag moeten bijna onvermijdelijk ook verschillen in resultaten opleveren en het is de vraag of het te achterhalen is waar de verschillen op terug te voeren zijn.

Op basis van de database kunnen we een empirisch gefundeerde schets geven van het fenomeen dat burgers en hun organisaties zich aanpassen aan de maatschappelijke omstandigheden, beter gezegd, kunnen we beter schetsen onder welke omstandigheden burgers zich stevig organiseren met veel overleg met elkaar en met de buitenwereld, en onder welke omstandigheden burgers zich ongebonden organiseren met weinig onderling contact en weinig samenwerking met de buitenwereld.

Op die manier kunnen we aansluiting zoeken bij de recente waarnemingen over het ontstaan van ‘loose connections’, ‘informalisering van de participatie’ en ‘lichte gemeenschappen’ (Wuthnow 1998; Dekker en Hooghe 2004; Duyvendak en Hurenkamp 2004). Ze komen voort uit een nader onderzoek van de met name door Putnam gepopulariseerde stelling dat burgers tegenwoordig minder maatschappelijk actief zijn dan twintig jaar geleden. Dat is een betwistbare stelling gebleken, zoals onder meer bleek uit het in de voorgaande paragraaf al genoemde onderzoek.

De observaties over de losse, informele en lichte verbanden brengen op verschillende wijze de waarneming tot uitdrukking dat burgers anders dan vaak gedacht tegenwoordig nog altijd maatschappelijk actief zijn, maar dat hun activiteit zich minder makkelijk dan voorheen laat meten, dat burgers zich minder makkelijk dan voorheen aan één organisatie binden, dat burgers graag de vrijheid houden om uit sociale verbanden te stappen. Denk hierbij ook aan de nieuwe vrijwilliger: deze zou meer gemotiveerd worden door eigenbelang, zou meer gericht zijn op het verbeteren van z'n cv en minder door altruïsme gedreven worden, en zich minder willen binden aan een club. 'De toekomstige vrijwilliger zal projectgericht zijn en ingesteld op wisselende rollen. Hij houdt een schuin oog op zijn vaak volle agenda en knoopt graag aan bij wat hem per levensfase beweegt. Leefstijl wordt steeds belangrijker als motivatie tot participatie' (SCP 2004).

We maken hier op basis van een geïnformeerde schatting een typologie van de burgerinitiatieven die de veronderstelling centraal stelt dat burgers zich liever ongebonden en onafhankelijk organiseren. Dat is niet alleen van waarde voor een academische discussie. Voor de vraag welke clubs op eigen kracht kunnen draaien, welke ondersteuning nodig hebben en wat voor vorm deze zou moeten hebben, op welke maatschappelijke domeinen eigen initiatief eerder te verwachten valt en op welke terreinen de overheid sterk aanwezig zal moeten zijn, is het maken van het onderscheid van wezenlijk belang.

We hebben daarom beter gekeken naar de interne organisatie, of de mate van samenhang tussen de leden van een club. Dat noemen we de hechttheid van de organisatie. Hechttheid zegt dus iets over het contact tussen de leden van een organisatie, over het 'bindend sociaal kapitaal' of 'binding social capital' dat er bestaat tussen de actieve burgers. Daarna hebben we gekeken naar de externe organisatie, of de mate van contact met andere organisaties en instituties. Dat noemen we de verwevenheid van de organisatie. Verwevenheid zegt dus iets over de mate van contact met andere organisaties, over het 'overbruggend sociaal kapitaal' of 'bridging social capital' dat de actieve

burgers bezitten. We wegen voor een deel de opvattingen en het gedrag van de respondent mee als typerend voor de organisatie. Dat levert een gevaar van vertekening op – als een respondent lid van kerk, vakbond en partij is, zegt dat nog niet veel over de overige leden van zijn club – maar omdat naar onze indruk de rol van juist de voortrekkers in de kleine organisaties in alle opzichten over het algemeen groot tot zeer groot is, hebben diens opvattingen en gedrag wel enige zeggingskracht over het gedrag van de organisatie. Ter indicatie van het nut van deze werkwijze: uit de figuren d1 en d2 in de bijlage valt op te maken dat het persoonlijk contact binnen de initiatieven sterke samenhang vertoont met het gedrag van het initiatief richting de buitenwereld. Veel onderling persoonlijk contact en veel samenwerking met anderen gaan samen; weinig persoonlijk contact en weinig samenwerking met andere organisaties ook. Hechte clubs werken meer samen met anderen. Bovendien hebben de hechte clubs ook vaker contact met de politiek – een niet onbelangrijk gegeven voor wie waarde hecht aan politieke participatie. Reden genoeg om beter te kijken naar de mate waarin men intern en extern contact onderhoudt.

Het meten van hechtheid en verwevenheid

Voor het vaststellen van de hechtheid (het ‘bindend sociaal kapitaal’) hebben we een maat gemaakt op basis van

- de mate van telefonisch en de mate van persoonlijk contact: hoe minder van beide er volgens de geïnterviewde is, hoe losser we de organisatie achten (het contact dat leden via de mail hebben, is uit deze maat gelaten, omdat de mate van mailcontact zich zowel als teken van een hele losse als van een hele hechte organisatie laat uitleggen, terwijl ontmoetingen en gesprekken altijd wijzen op meer activiteit in de organisatie);
- de neiging om in geval van problemen een beroep op iemand uit de organisatie te doen: hoe minder de geïnterviewde geneigd is in geval van problemen een beroep op iemand uit de organisatie te doen, hoe losser we de club achten;

- de periode gedurende welke mensen gemiddeld actief zijn in de organisatie: hoe korter mensen volgens de geïnterviewde actief zijn, hoe losser we de club achten.

Daarop hebben we de organisaties in de database gescoord op een drie-puntschaal van los, niet los of hecht en hecht. In de volkomen ‘losse’ organisaties bestaat dus niet veel of weinig onderling contact tussen de actieve burgers, in de zeer ‘hechte’ organisaties is veel contact tussen de actieve burgers.

We hebben ook gekeken naar de mate van verwevenheid van de organisaties. We hebben een maat voor verwevenheid gemaakt die bestaat uit

- de frequentie van de samenwerking met andere organisaties: hoe meer het afgelopen half jaar is samengewerkt met andere organisaties, hoe verwever de organisatie;
- de mate waarin de respondent lid is van gevestigde middenveld organisaties: hoe meer een respondent lid van is een politieke partij of een vakbond, of actief lid is van een kerk, hoe verwever we het initiatief achten;
- de vraag of er contact is met de politiek: als dat er is geldt dat als een indicatie voor verwevenheid;
- de vraag of de respondent ook actief is andere organisaties: als dat zo is, geldt dat als een indicatie voor verwevenheid;
- de vraag of de organisatie subsidie krijgt: als dat zo is, geldt dat als een maat voor verwevenheid.

Daarop hebben we de organisaties in de database gescoord op een vier-puntsschaal van zeer zwevend, zwevend, verweven, zeer verweven. De ‘zeer zwevende organisaties’ hebben dus weinig of geen contact met de overheid of met andere organisaties, de ‘zeer verweven organisaties’ hebben veel contact met andere organisaties en de overheid.

Lichte, netwerkende, coöperatieve en federatieve initiatieven

We kunnen op basis van deze scores een vierdeling onder de burgerinitiatieven aanleggen. (Zie tabel 1)

	Veel extern contact (verweven)	Weinig extern contact (zwevend)
Veel intern contact (hecht)	Federatieve initiatieven	Coöperatieve initiatieven
Weinig intern contact (los)	Netwerkende initiatieven	Lichte initiatieven

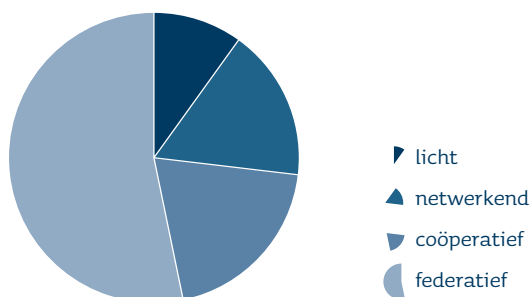
Tabel 1. Typen burgerinitiatieven

- Lichte initiatieven: Organisaties of initiatieven waar men zowel onderling als met de buitenwereld weinig contact onderhoudt: losse, zwevende clubs. Zowel het bindend als het overbruggend sociaal kapitaal is in deze organisaties niet zo groot. Het gaat veelal om waakzame, maar betrekkelijk solitair opererende burgers.
- Netwerkende initiatieven: Organisaties of initiatieven waar men onderling weinig contact onderhoudt, maar wel veel samenwerking en contact met de overheid en met andere organisaties onderhoudt: losse, verweven clubs. Het bindend kapitaal is niet zo groot, maar er is wel overbruggend kapitaal aanwezig. Onderlinge samenwerking staat hier in het teken van het bereiken van doelen.
- Coöperatieve initiatieven: Organisaties of initiatieven waar men onderling veel contact onderhoudt, maar weinig de buitenwereld opzoekt. Het zijn hechte maar zwevende clubs. Het bindend kapitaal is hier groter dan het overbruggend kapitaal.

- Federatieve initiatieven: Organisaties of initiatieven waar men onderling veel contact onderhoudt en ook veel contact met de buitenwereld aangaat. Het zijn hechte, verweven clubs, en ze beschikken zowel over bindend als over overbruggend kapitaal.

Uit figuur 4. valt op te maken dat federatieve initiatieven het meest voorkomen. Dit ondanks het feit dat we uitdrukkelijk hebben gezocht naar zo onafhankelijk mogelijke organisaties. We hebben hardnekkig geprobeerd de organisaties die overduidelijk door de overheid of vanuit het welzijn gestart zijn uit de steekproef te laten. Het achterhalen van de betekenis van ‘spontaneïteit’ van het burgerschap was immers een van de doelen.

‘Wij drijven hier op onze eigen kracht. Ook die subsidie ging moeizaam. En bij het spoor hebben we gezegd: wij willen groen, als jullie het nu geven zetten wij het er in. Moeilijk! Daar is dan geen geld voor. Misschien kun je dan een beroep doen op het recht op initiatief, is de repliek. Ja, misschien. En het kinderspeelplaatsen, zag er slecht en verwaarloosd uit, en er was geen geld voor. Toen heeft een vrouw 75 handtekeningen verzameld en toen was er plotseling wel geld.’ (Mw. Verrips, Wijkvereniging De Sitterlaan, Utrecht.)

Figuur 4. Soorten initiatieven en organisaties.

En ook dan blijkt dus nog meer dan tweederde van de organisaties een zekere tot grote mate van onderlinge en of externe verbondenheid te vertonen. Wel lijkt het er op dat de organisaties die zijn opgericht na 1990, de jongere clubs, lossier en zwevender van aard zijn. Dit laat zich nog sterker zien wanneer we alleen kijken naar de initiatieven van na 2001. Onder de jonge initiatieven zitten verhoudingsgewijs veel lichte en netwerkende initiatieven (zie ook figuur b1, b2 en b6 in de bijlage). Dit kan echter ook te maken hebben met de fasen in de ontwikkeling van een initiatief. In de oprichtings- en ontwikkelingsfase richt een club zich met name op overleven – geld werven, steun van de buitenwereld organiseren – en als deze fase overleefd is, is er ruimte voor aandacht voor leden en in de interne organisatie. De indruk ontstaat dat veel ‘nieuw’ burgerschap, in jonge en vooral ‘lichte’ initiatieven, in sommige gevallen inderdaad net zo snel verdwijnt als deze opkomt, maar veelal gewoon de aanloopfase is naar betrekkelijk ‘gewoon’ burgerschap.

Bovendien valt op te maken uit de cijfers uit de bijlage dat de overweging om binnen afzienbare tijd te stoppen met hun inspanning voor het initiatief of de organisatie – een belangrijke indicator voor eventuele vluchtigheid van het burgerschap – voor een grote meerderheid geen kwestie is (figuur b3). Dit geldt voor zowel de jongere als de oudere organisaties, al is dit bij de jongere organisaties nog sterker het geval (figuur b4 in de bijlage). Dit is een duidelijke nuancering van het ‘lichter’ of ‘lossier’ worden van het burgerschap.

‘Ik ben binnen de club de presidente. Ben dat niet officieel, maar doe het al twaalf jaar. Heb tot mijn 61e gewerkt als secretaresse op een advocatenkantoor en toen ik stopte met werken had ik nog steeds genoeg te doen, daar niet van, maar het leek me leuk ook eens wat voor de ouderensoos te doen, kopje koffie inschenken, dat soort dingen. De toenmalige presidente vroeg me toen haar werk over te nemen. Ik heb het een keer geprobeerd en juist daarop verongelukte mijn voorgangster. Zij had het opgericht, was net geridderd omdat ze het al dertig jaar gedaan had.’

‘Ik ben 73 en zou best een stap terug willen doen. Maar er is niemand te vinden. De jongeren wérken allemaal, degenen die ik gevraagd heb als opvolger zeggen dat ze het te druk hebben, met kinderen of kleinkinderen, dat ze de hele week weg zijn. Een hele goede zou de scriba van onze kerk zijn, maar die heeft natuurlijk geen tijd, een andere goede is al ouderling. Ik maak me daar wel een beetje zorgen over. Mijn voorgangster is per slot verongelukt en door toeval was ik net bereid om het over te nemen.’ (Mw. Struys, voorzitter van een Ouderensoos, Utrecht)

‘Stoppen? Nooit! Want van het een komt het ander en er is altijd wel iemand die het waardeert. Ik wil niet zeggen dat het verslavend is, maar ik kan het niet meer loslaten. Iedereen heeft latent wel iets in zich van iets willen doen voor een ander, alleen we leven in een economisch systeem dat dit ontmoedigt. Maar ik krijg er een kick van, niet voor mezelf, daar gaat het niet om.’ (Dhr. Hunck, De Nieuwe Nomade, Den Haag)

Niet alleen denken mensen in meerheid er niet aan hun maatschappelijke inzet te staken, ook verschilt die overweging niet sterk in recenter ontstane organisaties. De actieve burgers verbinden zich heel sterk aan hun club. Zo sterk eigenlijk dat ze ook al snel onmisbaar worden en dus ook nauwelijks kunnen stoppen, want dan dreigt de zaak in te storten en dat willen ze natuurlijk niet. Wel is die binding mogelijk verschillend per levensfase: jongere actieve burgers lijken eerder geneigd hun werk te staken, zoals de verschillen onder de generaties aangeven. Als er een probleem is met ‘binding’ is het eerder dat deze snel zo sterk is en daarmee ook belastend wordt, dan dat actieve burgers in kleinschalige burgerinitiatieven snel weglopen of overstappen naar een andere organisatie. Ze zullen er niet snel mee ophouden omdat ze voor zichzelf niet veel bereiken; eerder omdat het te zwaar wordt, omdat ze voor de club niet voldoende bereiken, of omdat ze zich niet voldoende gewaardeerd voelen door de anderen in de club. Betrekkelijk verklaarbaar maar niettemin illustratief voor een zekere mate van verzakelijking van de kleinschalige

burgerinitiatieven is het volgende. Mensen die willen stoppen als het doel van het initiatief bereikt is, zijn meer dan anderen actief geworden vanwege een eigen ervaring (zie ook figuur b5 in de bijlage).

Dat veel werk op de schouders van een (of enkele) actieve burgers neerkomt vinden ze vervelend, maar bij doorvragen zelden echt erg. Als zij wegvallen staat er, zo bevestigen zij zelf, niet iemand klaar om hun werk over te nemen. Dat lijkt echter niet zozeer met gebrek aan vrijwilligers te maken te hebben maar meer met het feit dat ook zo'n relatief kleine organisatie na enige tijd zijn eigen sfeer aanneemt, die zich niet makkelijk laat omvormen. Niet het aanbod van vrijwilligers of actieve burgers lijkt problematisch, maar wel de aansluiting tussen lopende activiteiten en capaciteiten en verlangens van andere mensen.

'Nee, er zijn niet meer mensen hier zo actief als ik. Dit werk kost me 40, 50 uur in de week. Is eigenlijk te gek voor woorden. Maar ik kan fantastische plannetjes bedenken. Die gave heb ik gelukkig. Het is ook een gave om mensen te binden. Er was laatst op de Gouvernementslaan ruzie over overlast 's nachts. Daar komt dan een wijkagent bij, maar die maakt zich niet erg druk. En dan moet ik er zelf weer bij komen. Als ik stop of wegval? Dat vragen gemeente en politie ook. Maar alle werkgroepen van het wijkberaad staan op de rails. Dus eigenlijk zou het niet uit mogen maken. Er zijn al zoveel momenten geweest dat het bijna zover was. Ik ben er wel mee bezig geweest om naar een opvolger te zoeken. Eerst had ik iemand die wilde wel, maar die ging toch maar een eigen zaak beginnen. En waarom moet ik ook eigenlijk mijn eigen opvolger vinden?' (Dhr. Olffers, Wijkberaad Laakkwartier, Den Haag)

'Wij hebben een rooster van aftreden. Na 8 jaar moet je weg. Als je je daar niet toe dwingt blijven mensen zitten. Ik zit ook in het gewestelijke bestuur en heb daardoor ook contact met andere afdelingen. Eentje draait niet, maar de mensen die het doen zitten er al 12 jaar. Stap toch op, zeg ik. Wij gaan gericht naar

mensen toe voor de opvolging. Ze werken dan niet altijd mee, maar wij hebben het tot nu toe wel altijd rond gekregen. Ik ga op 1 januari 2008 weg. Dan hoop ik 76 te zijn. Dan gaat de agenda de kast in, heb ik tegen mijn vrouw gezegd. Dan moet er maar weer nieuwe inbreng komen. Het is mooi geweest. Ik ben voorzitter van de mavo geweest, van de kleuterschool, diaken, scribe en boekhouder van de gereformeerde kerk. Tot de computer kwam en men mij dat niet uitlegde. Nu kan ik dat trouwens wel en kan ik niet meer zonder. Ik heb net nog 15 pagina's over de WMO gedownload.' (Dhr. Doornbos, ouderenbond PCOB, Smilde)

Dit onderstreept de conclusie dat het in Nederland zinniger is te spreken van een toenemende verspreiding van soorten burgerinitiatieven of soorten burgerschap, dan van een verplaatsing van het ene type burgerschap naar het andere of van verdwijning van burgerschap of engagement. Zo laat ook Michael Schudson voor de Verenigde Staten zien dat de veronderstelling dat de betrokkenheid bij het publieke domein afneemt, al enige honderden jaren oud is. Terwijl wat er volgens hem feitelijk de afgelopen jaren gebeurt, is dat mensen meer in hun privé-leven vorm geven aan burgerschap en dat minder in klassieke collectieve vormen doen. Dat brengt nieuwe vraagstukken met zich mee, maar zou geen aanleiding moeten zijn voor pessimistische beschouwingen (Schudson 1998).

De jonge maatschappelijk georiënteerde clubs die wij vinden zijn niet per se vluchtiger van aard en de oudere clubs hebben niet noodzakelijk een groter netwerk. Er is vluchtiger engagement meetbaar, maar we komen ook nog altijd veel robuust engagement tegen, en de leeftijd van organisaties lijkt daarbij niet van invloed.

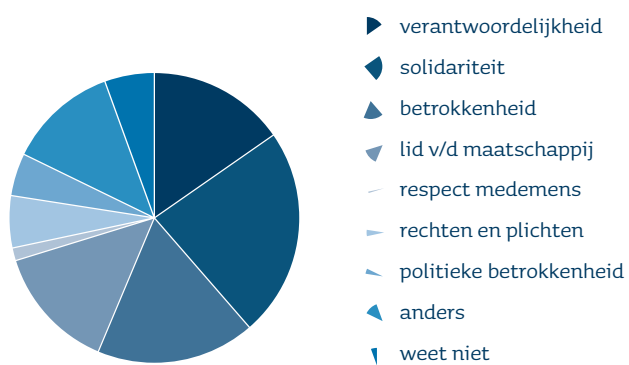
De opgave die we daar uit afleiden is dat er beter gekeken moet worden naar de verschillende wensen en mogelijkheden van de soorten initiatieven. Initiatieven waarin respectievelijk licht, netwerkend, coöperatief en federatief burgerschap centraal staat, hebben vermoedelijk allemaal andere maatschap-

pelijke functies, elk met een bepaalde waarde. Daarop gaan we in de volgende hoofdstukken verder in.

Wat is een (goede) burger?

De taal waarin Nederlanders zich uitdrukken bij het benoemen van hun civic virtues is beperkt. Geld geven aan goede doelen, trouw zweren aan de vlag, protesteren tegen onrecht zijn in het taalgebruik van de burgers van de Verenigde Staten goed ontwikkeld, maar in Nederland niet (Kennedy 2004; Dekker en De Hart 2005). De sociale, de liberale en de republikeinse opvattingen van burgerschap komen in de Verenigde Staten veel concreter tot uitdrukking dan in Nederland. (Onder sociaal burgerschap kunnen we verstaan zorgzaamheid voor medeburgers, onder liberaal burgerschap ligt de nadruk op respect voor elkaar en in republikeins burgerschap staat het meedoen aan vergaderingen en verkiezingen centraal.) We hebben nog eens geprobeerd vast te stellen of dit onderzoek onder hoofdzakelijk actieve en enige zeer actieve burgers wellicht andere uitkomsten zou laten zien.

Illustratief is dat in dit onderzoek geen van de geïnterviewden spontaan refereerde aan zijn of haar eigen initiatief wanneer het onderwerp burgerschap in een open vraag aan de orde werd gesteld. Niemand zei: mijn werk voor stichting X of vereniging Y' wanneer de vraag gesteld werd wat ze onder goed burgerschap verstonden. Dat kan natuurlijk ook op bescheidenheid duiden. Maar belangrijker is vermoedelijk de bevestiging van het feit dat ook actieve burgers niet goed uit de voeten kunnen met het burgerschapsdiscours. Ze geven er een zeer gemengde maar hoofdzakelijk sociale invulling aan (zie figuur 5).

Figuur 5. Antwoord op de vraag wat de respondent verstaat onder het woord burgerschap.

4 Licht, netwerkend, coöperatief en federatief.

Lichte initiatieven

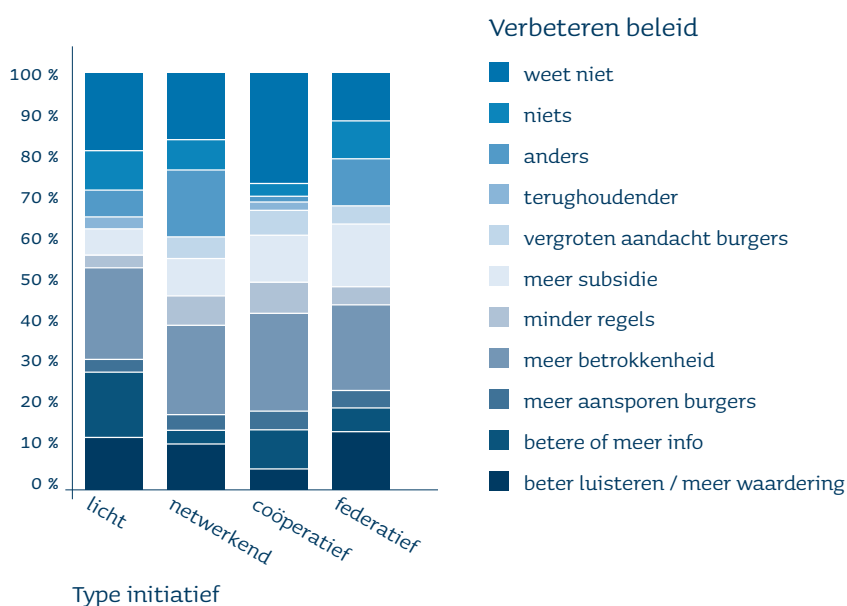
De eerste categorie initiatieven die we onderscheiden zijn (zoals in het voorgaande hoofdstuk uitgelegd) betrekkelijk licht van aard. Het zijn initiatieven met verhoudingsgewijs weinig contact met de omgeving en ook niet veel onderling contact tussen de betrokken actievelingen of leden. Het betreft initiatieven rond een website als ‘Nederland waardeert’ waar mensen elkaar kaarten kunnen mailen om een blijk van waardering te geven, maar ook hele kleine sportclubjes van enkele enthousiastelingen. Er zitten wandelclubs bij voor hoger opgeleiden en ook wandelclubs voor ouderen. Het gaat hier ook om initiatieven waarmee mensen een alternatieve levensopvatting uitdragen. Bovendien kunnen hier ‘slapende’ initiatieven worden aangetroffen: clubs die vooral bestaan omdat ze niet opgeheven zijn, omdat een van de betrokkenen dat nog een stap te ver vindt. Hieronder zitten meer kleinere clubs dan onder de andere type initiatieven (zie figuur c10 in de bijlage). We kunnen voorzichtig stellen dat de burgers in de lichte initiatieven een wat ‘liberalere’ opvatting hebben over wat goed burgerschap is: men is eerder dan in de andere typen geneigd het volgen van de regels en het respecteren en met rust laten van anderen te benoemen als ‘goed burgerschap’. Zie ook figuur c6 in de bijlage. Daarin hebben we de antwoorden over zorgzaamheid en solidariteit verzameld in de categorie ‘sociaal burgerschap’. De antwoorden die te maken hebben met regels volgen en de ander respecteren hebben we opgeteld in de categorie ‘liberaal burgerschap’. De antwoorden over vergaderingen bijwonen, stemmen tijdens verkiezingen hebben we bijeengezet in de categorie ‘republikeins burgerschap’.

Het gedrag van de burgers in de lichte initiatieven kenmerkt zich doordat men veelal wel een sociaal doel heeft, maar dat doel niet heel scherp afgebakend heeft. Men wil wat goeds doen voor de medemens, door jaarlijks een barbecue te organiseren of een bijeenkomst om de buurt op te vrolijken, of door geld in te zamelen voor een goed doel. Het burgerschap wordt veelal geuit in activiteiten waar de betrokkenen wel een warm hart voor hebben, maar waar ze tegelijkertijd niet de allerhoogste urgentie aan verbinden. Of in de woorden

van Robert Wuthnow, aan wiens ‘loose connections’ dit lichte burgerschap doet denken: ‘[...] despite their own involvement, non of these people think they are saving the world. They are connecting with fellow citizens because they have time on their hands, because they feel an obligation to a friend who invited them to join a civic organization, because they like to network with influential people, because they see civic activities as stepping-stones to a better career, and because their own children benefit from their activities’ (Wuthnow 1998). De aanleiding van de respondenten om actief te zijn in deze organisaties en initiatieven is vaker een eigen ervaring of een ervaring van derden in de omgeving dan bij de andere drie soorten (zie figuur c1 in de bijlage). Burgers in de lichte initiatieven laten zich iets meer leiden door de eigen leefwereld.

‘Je moet toch een beetje de jeugd van de straat houden. Lastig, want we hebben 45 leden, waarvan 17 jongeren. Maar om subsidie voor jongeren te krijgen moet je 20 jonge leden hebben. Die jongeren willen competitie spelen, maar de ouderen willen niet rijden. Als het bestuur iets organiseert dan moet het bestuur ook maar rijden, vinden ze. Als ik een jeugdtoernooi organiseer slapen alle veertig kinderen die meedoen bij mij op de verbouwde boerderij.’ (Dhr. Schutter runt een zeer kleine badmintonvereniging te Smilde)

Wat voor het beleid van belang is om te weten is dat middelbaar en lager opgeleiden eerder actief zijn in lichte initiatieven dan hoger opgeleiden (zie figuur c3 in de bijlage). Overigens vinden we de middelbaar en lager opgeleiden ook opvallend vaak terug in sportieve initiatieven, of dat nu lichte initiatieven zijn of niet (zie figuur c4 in de bijlage). Het is daarnaast de vraag in hoeverre men deze relatieve ongebondenheid met de overheid zelf ook wenselijk vindt. Dat lijkt niet altijd het geval. Licht burgerschap is niet altijd wat men zelf wil, blijkt uit de antwoorden op de vraag ‘wat er zou moeten veranderen aan het overheidsbeleid’ (zie figuur 6). Men verlangt van de overheid met name meer betrokkenheid, zoals meer contact en informatie.

Figuur 6. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de vraag wat moet veranderen aan het overheidsbeleid (in procenten).

‘Van de overheid wil ik vooral een deel van mijn uren vergoed, meer uren voor de jongerenwerker. Middelen om waardering aan de jongeren hier te laten blijken. Af en toe een keertje een barbecue bijvoorbeeld, ook belangrijk om de groep tot een geheel te maken.’ (Mw. Jansen, SiDR, Utrecht)

‘De overheid moet vooral beter luisteren! Er is te weinig overleg waar de mensen zelf van gedachten kunnen wisselen. Wat Shell doet, of de Wijkalliantie, bijeenkomsten organiseren, bij anderen gaan kijken, dat zou de gemeente moeten doen.’ (Dhr. Hunck, De Nieuwe Nomade, Den Haag)

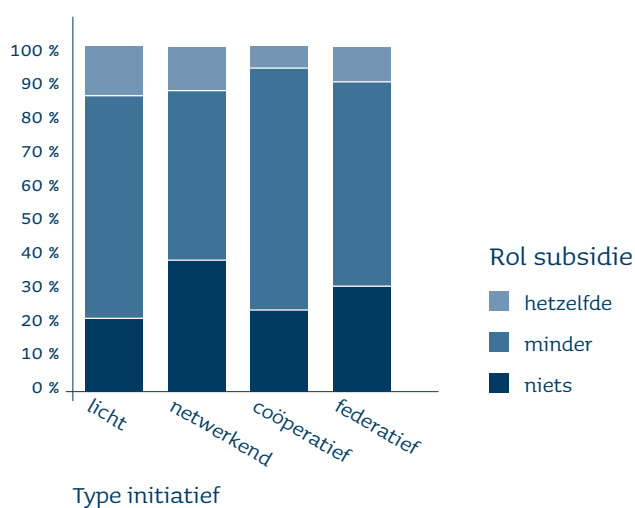
‘Meer consistentie; we zijn al vaker met rare wilde plannen overvallen. Ik wil een betrouwbaarder en langduriger beleid. Niet mooie woorden in een vierjaars programma, van ‘we willen dat het groen voorrang krijgt’ maar ondertussen het groen dat beheerd wordt door bewoners, zomaar verkopen. Want dat was wel het plan. Ik ving op een receptie het gerucht op, dat de gemeente het park wil verkopen aan de provincie. Bleek bij navraag te kloppen. Mogelijk om goodwill te kweken bij provincie. Maar wij waren er helemaal niet in gekend! Na aandringen en lobbyen wel, dat helpt! Het contact met de gemeente: met werkvloer gaat het contact heel goed, maar dat is iets heel anders dan de mensen in de toren. Die schijnen helemaal langs elkaar heen te werken.’ (Mw. Groen, Stichting Bloeyendaal, Utrecht.)

‘Ik mis ondersteuning van de overheid. We willen met de paardenclub een onderkomen voor vrijwilligers op het terrein. Daar wordt niet naar gekeken. En mensen die een uitkering krijgen, worden tegengewerkt, mensen die best iets willen doen moeten solliciteren, die mogen niet werken, ook niet als vrijwilliger, tenzij ze vrijstelling krijgen. Sommige vrijwilligers werken daarom stiekum, die zijn dan niet verzekerd. Terwijl die mensen niet komen om onder een baan uit te komen – ze willen gewoon iets te doen hebben. Absurd.’

‘We hebben een aanspreekpunt geëist bij de gemeente. We kregen elke keer een ander, toen hebben we gezegd: kan dat niet anders? Het aanspreekpunt is een grote verbetering. Het is de rechterhand van de wethouder sportzaken, die kent ons goed, een belletje is genoeg.’ (Dhr. Wiepsma, De Torenruiters, Smilde)

‘De informatieverstrekking van de overheid is vaak te laat en onvoldoende, en je moet het zelf aanjagen. Het werkbezoek van het college van vandaag bijvoorbeeld, daar hebben we pas afgelopen woensdag een uitnodiging van gekregen. Dat kan toch anders? Procedures of wanneer iets een fatale einddatum heeft, dat is vaak ondoorgrondelijk. Je moet daar zelf achteraan. Argwaan is de basis-houding van de gemeente. De overheid moet meer vertrouwen en vooral heel goed luisteren naar wat burgers willen en waarom ze dat willen.’ (Dhr. Bakker, Stichting Open Oog in Al, Utrecht)

Geld lijkt pas in tweede of derde instantie een vraag die speelt, althans men vindt in veel minder gevallen dat er meer subsidie moet komen. Nu is de rol van subsidies in deze organisaties ook minder groot dan bij de andere initiatieven. Vergeleken met de andere initiatieven zou het voor de lichte initiatieven niet veel uitmaken als de subsidie wegviel (zie figuur 7).

Figuur 7. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de afhankelijkheid van subsidie. De vraag was: wat zou uw organisatie nog kunnen doen wanneer uw subsidie wegviel?

Netwerkende initiatieven

Netwerkende initiatieven vormen de tweede categorie initiatieven die we kunnen onderscheiden. Je zou kunnen stellen dat deze organisaties en initiatieven meer naar buiten dan naar binnen gericht zijn. De netwerkende initiatieven zijn meer op het bereiken van doelen dan op de eigen leden of achterban

gericht. Dit zijn veelal de initiatieven en organisaties gericht op de buurt: buurtpreventieteams, bewonerscommissies, bewonerscomités. Leefbaarheid is een belangrijk thema in de netwerkende initiatieven (zie figuur c8 in de bijlage). Een maatschappelijke gebeurtenis is hier dan ook vaker de aanleiding om actief te worden in het initiatief of de organisatie (zie figuur c1 in de bijlage). Dit netwerkend gedrag kan echter ook bestaan in initiatieven die zich richten op dieren of de natuur. Het kunnen ook allochtone zelforganisaties zijn. De netwerkende initiatieven hebben meestal een scherper omschreven doelstelling dan de lichte initiatieven.

En, belangrijk, de netwerkende initiatieven worden meer gedragen door hoger opgeleiden (zie figuur c3 in de bijlage). Een opleiding kan duidelijk verschil maken in bijvoorbeeld het werven van subsidie (zie ook figuur c5 in de bijlage).

‘Ik had natuurlijk al ervaring met subsidie aanvragen uit het onderwijs. Daar leer je al nadenken over kleine budgetten en dat soort dingen. Ons soort clubs draait natuurlijk alleen als je al kunt netwerken.’ (Mw. Ouwerkerk, De ondeugende oma’s, Almere)

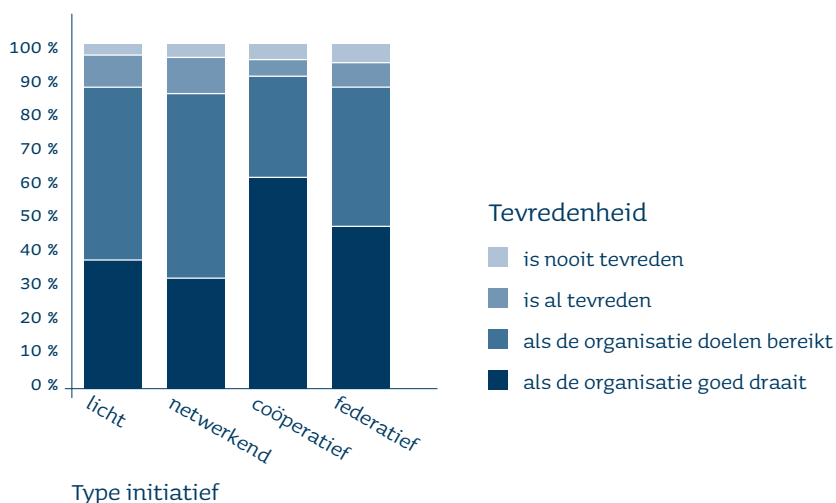
‘We hebben snel geprobeerd om een sterke achterban te creëren, met name met de bestaande organisaties in de wijk die een netwerk hebben en aanzien. Die hebben we allemaal als een soort klankbordgroep geformeerd en daarmee hadden we nogal wat disciplines in huis, ook architecten enzo. We hebben subsidie gevraagd en gekregen.’ (Dhr. Bakker, Stichting Open Oog in Al, Utrecht)

Een ander onderscheid dat bepaald wordt door opleiding is dat hoger opgeleiden wat vaker werken als democratisch collectief; bij middelbaar opgeleiden is er vaak een charismatische trekker die meer autocratisch te werk gaat, zo komt uit de diepte-interviews naar voren. Een charismatische trekker verzet zelf heel veel werk – is vaak ook met pensioen of arbeidsongeschikt – en is soms weinig gediend is van tegenspraak. Zo iemand lost conflicten nogal eens op door mensen de deur te wijzen. Soms komt het ook letterlijk aan op ‘hij eruit of ik eruit’. Dat kan hij doen omdat hij zoveel werk verzet dat iedereen

erom heen wel ziet dat als hij eruit gaat, de zaak instort. Het is een verschijnsel dat overigens ook in andere soorten initiatieven speelt.

‘Ze vinden me wel eens voorbarig. Maar dan zeg ik: mag ik ook eens een fout maken? En kijk eens wat een tijd ik er in steek.’ (Dhr. Van Dinteren, diens Truckerskonvooi organiseert een keer per jaar een ‘truckerskonvooi’ waarin gehandicapten in trucks worden rondgereden in en rond Druten)

Bovendien blijkt dat de burgers in de netwerkende organisaties en initiatieven een iets afwijkend idee van burgerschap hebben. In figuur c9 in de bijlage, waarin de we opvattingen hebben teruggebracht tot drie categorieën, is zichtbaar dat het netwerkend burgerschap ‘republikeinser’ of politieker van aard is dan de overige varianten die we onderscheiden. Dat onderstreept het naar buiten gerichte karakter van het netwerkende burgerinitiatief. Het lijkt dan ook op wat het Sociaal en Cultureel Planbureau in een recente toekomstverkenning de ‘politieke knutselaar’ noemde, een ‘ondernemende doe-het-zelver die opereert in het bedrijfsleven, in de politiek, in de vormgeving van het dagelijks leven en ook op het maatschappelijk middenveld’ (SCP 2004). Netwerkende burgers zetten zich in om een doel te bereiken, niet of veel minder voor de gezelligheid, zo blijkt uit de antwoorden op de vraag wanneer men tevreden is over het werk voor het initiatief (zie figuur 8). Het bereiken van het gestelde doel speelt in het netwerkend burgerschap een grote rol, terwijl dat in de andere varianten een stuk minder prominent aanwezig is.

Figuur 8. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de vraag wanneer de respondent tevreden is over zijn of haar werk (in procenten). De antwoorden zijn teruggebracht naar vier categorieën.

Met name dit type kleinschalige burgerinitiatieven is (sterk) gestimuleerd en gewaardeerd door lokale ambtenaren op zoek naar draagvlak, overlegpartners of steun, zo blijkt met name uit de interviews. In deze organisaties is de afhankelijkheid van subsidies verhoudingsgewijs dan ook het grootst (zie figuur 7). Soms zoeken deze lokale overheden steun in hun (stille) verzet tegen landelijke of provinciale overheden. Soms zoeken ze naar een hanteerbare manier om burgers te betrekken bij beleid. Zowel in herstructurerings- en wijkvernieuwingsoperaties als in zake asielbeleid weten ambtenaren effectief de netwerkende burgers te mobiliseren om een initiatief te nemen. Vaak tot wederzijdse tevredenheid. ‘Meer luisteren’ is dan ook een belangrijk verlangen van de netwerkende burgers naar de overheid, belangrijker dan het krijgen van meer subsidie (zie figuur 6). Men beschikt veelal over expertise en wil dus ook graag serieus genomen worden.

‘Onlangs vroeg de gemeente mij nog te organiseren om de scholen hier in de buurt een brief te laten schrijven, dat ze er niet op zitten te wachten dat het asielcentrum hier weer van karakter verandert. Nu is het een asielzoekerscentrum-terugkeerlocatie, en het zou een oriëntatie- en inburgeringscentrum moeten worden. Maar dat geeft onrust en daar hebben de kinderen op die scholen last van. Ik heb dus drie scholen benaderd met een conceptbrief, die hebben ze overgenomen en ondertekend. En er is toen ook zo’n brief verstuurd door Altrecht, het Utrechtse Riagg, op aandringen van die gemeente ambtenaar. Wij konden die brief mooi ondertekenen met ‘de winnaars van de Utrechtse tolerantieprijs’, want die hadden we eerder dit jaar van de gemeente gekregen’. (Mw. Kruse, Help elkaar, Utrecht)

‘Na de gemeentelijke herindeling vormen nu dertien dorpen de gemeente Midden-Drenthe. De gemeenteraad staat nu ver van de dorpen af, komt er maar een maal per jaar. Politieke partijen behartigen de belangen van de partijen, niet van de inwoners. De gemeente wilde daarom een gesprekspartner met het dorp en een centraal meldpunt voor klachten en problemen als kapotte straatlantaarns. De gemeente zei tegen ons: richt een dorpsraad op! We zijn ook gesprekspartner van de gemeente voor bouwen, wonen, werken, vervoer en recreatie. We treden driemaal per jaar in overleg met het gemeentebestuur.’ (Dhr. Tiemes, Dorpsraad, Smilde)

‘Er was hier een lobby om de fabriek te sluiten. Na Enschede heeft de gemeente de fabriek uitgekocht. Toen bleek dat de gemeente alleen maar plannen had om hier woningen en appartementen te maken. Niets van een wijkvoorziening. Dat was voor ons een reden om te zeggen: kans! Hier moet een cultuurhuis komen, zoals in Scandinavië bestaat. De gemeente stimuleerde ons ook, zei tegen ons: bewoners, organiseer je! Dat was voor ons een extra stimulans. We hebben ons gemeld bij de gemeente en de projectontwikkelaar en zijn direct als gesprekspartner behandeld.’ (Dhr. Bakker, Stichting Open Oog in Al, Utrecht)

Het verschil in opleiding kan nog een tweede consequentie hebben. Bij middelbaar en lager opgeleiden speelt soms het probleem dat het LCO (Landelijk Centrum Opbouwwerk) ooit ‘onteigening’ heeft genoemd: initiatieven worden soms te snel overgenomen door professionals. Dat gevaar speelt door de verschillende initiatieven heen.

‘Ik had een plan voor het adopteren van raadsleden, ik kreeg toen iemand van de gemeente die mij ging ondersteunen. Ik had een opzet gemaakt maar hij had het helemaal herschreven, was helemaal mijn plan niet meer. Die houding van, leuk dat u iets bedacht hebt, maar laat mij het maar doen, want u hebt er geen verstand van, daar ben ik inmiddels allergisch voor.’ (Dhr. Hunck, De Nieuwe Nomade, Den Haag)

‘Ik heb hier een speeltuin van 1,5 miljoen euro geregeld. Er was een opbouwwerker die hier buiten mij om een nieuwsbrief wilde maken, terwijl ik dat zou doen. Hij deed alsof ik iets vergeten was. Toen heb ik dat hele opbouwwerk buiten de deur gezet. Ik heb tegen de gemeente gezegd: opbouwwerk eruit of ik. Toen heeft de wethouder dat geregeld: dan maar het opbouwwerk weg. Het wijkberaad was het met me eens.’

‘De beroepskrachten belazeren de gemeente. Een conferentie met een paar mensen, chique opgetuigd maar een lege zaal. Bijeenkomsten waarvan gezegd wordt dat ze geweest zijn terwijl dat niet zo is. Ik heb daarover geklaagd. Er waren jeugdwerkers die hier om negen uur kwamen en om vier uur gingen. Er was een feestje voor kinderen, van tien tot vier en dan ging er een om drie uur weg. Ik dreigde dan haar manager te bellen. Uiteindelijk bood ze wel excuses aan. Het opbouwwerk kostte 180.000 gulden per jaar en ze deden niks. Ze behandelen je ook uit de hoogte. Ik ben dan wel vrijwilliger, maar dat hoeft niet.’ (Dhr. Olffers, Wijkberaad Laakkwartier, Den Haag)

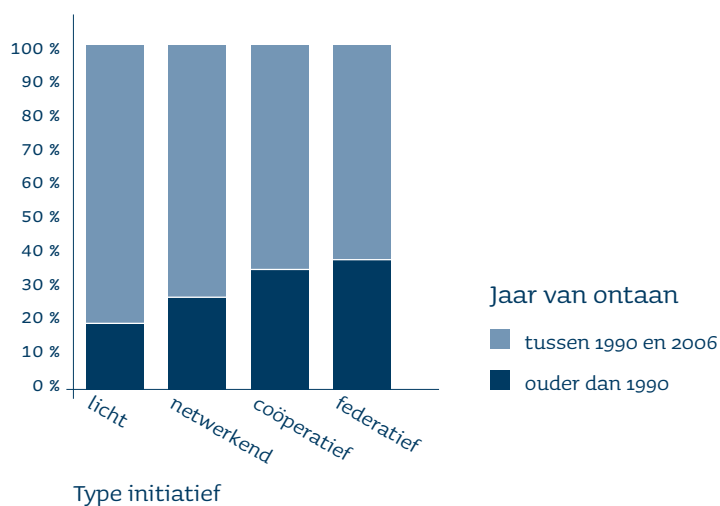
Coöperatieve initiatieven

Coöperatieve initiatieven zijn intern hecht georganiseerd en onderhouden verhoudingsgewijs weinig contact met de omgeving. Men is meer op het wel en wee van de eigen club en de bijbehorende achterban gericht dan op de buitenwereld. Solidariteit en ontplooiing zijn hier vaak belangrijke doelstellingen (zie figuur c8). Ook hier vinden we buurtcomités, wooncollectieven en wijkverenigingen, maar ook vliegerfeesten, huiskamerprojecten. Tevredenheid over de inspanningen voor het initiatief wordt vaker afgemeten aan het functioneren van de club zelf, dan aan het bereiken van externe doelen. Onder de coöperatieve zitten ook meer oudere initiatieven (zie figuur 9). Coöperatieve burgers zijn over het algemeen sterk gedreven.

‘Ik doe bijna al het werk. Ik zit in de VUT. De directrice van ons bedrijf heeft standaardbrieven voor vergunningen voor ons gemaakt en die draaien we elk jaar uit. We worden ook geholpen door het OSC [het overkoepelend orgaan chauffeursverenigingen, een club opgericht ‘om het imago van chauffeurs te verbeteren’], met dingen als cadeautjes voor de deelnemers, promotiemateriaal en voorlichting over hoe we met vrijwilligers moeten omgaan. Ik betaal 12,50 lidmaatschap en ik heb vooral telefonisch contact met ze.’

‘Ik heb me bij alle punten ingeschreven waar je geld kunt winnen met zo’n initiatief. Niet alleen bij het nationaal compliment. We hebben een keer de derde prijs van de Rabobank hier gewonnen, en ook in Nijmegen. En we hebben het met de Rabobank hier zo geregeld dat zij de bankkosten van onze stichting betalen.’

‘Mijn contact met de overheid gaat alleen over vergunningen, er zijn 4 gemeenten waar ik iets moet aanvragen. Wijchen, Beuningen, Druten, West Maas Waal. Ik hoef alleen maar een brief te sturen en dan krijg ik een brief terug dat ik dit-en-dat moet overmaken. Eigenlijk zonde. Als ik naderhand ga procederen zou ik het terug kunnen krijgen, maar daar ben ik dan weer tig blaadjes schrijfwerk mee kwijt.’ (Dhr. Van Dinteren, Truckerskonvooi, Druten)

Figuur 9. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de leeftijd van de organisatie (in procenten).

Net als we dat bij lichte initiatieven zagen, leeft ook in de coöperatieve initiatieven het verlangen dat de overheid met name meer betrokkenheid toont (zie figuur 6). Het relatieve isolement dat we aantreffen is ook hier niet per se zelf gekozen. Men verwacht echter meer van de overheid dan subsidie. Het is dus ook hier weer van belang om een onderscheid te maken tussen de verschillende mogelijke verlangens die actieve burgers kunnen hebben. Het is niet gezegd dat een burger zich direct laat herkennen als een coöperatief of een netwerkend burger. Maar het is raadzaam voor het lokaal beleid te zien dat in lichte en in coöperatieve initiatieven – in de organisaties en clubs die dus minder contact met de buitenwereld hebben – meer lager en middelbaar opgeleiden voorkomen. Deze hebben wellicht minder routine in het benaderen van de overheid.

‘Wat ik zou willen is een makkelijk contact. Dat je weet bij wie je kan zijn en dat zij verzoeken gemakkelijk honoreren. Wij weten precies wat hier speelt. Zij zitten achter hun tekentafels, komen nooit een keer de wijk in. Ze zouden ook eens naar een jaarvergadering moeten komen, wij doen heel veel voor de gemeente, dan moeten ze het ons ook makkelijk maken om contact met ze te hebben. Liefst zo 2 maal per jaar vast, met een vast aanspreekpunt. We hebben een wijkbureau, daar werkte vroeger een accountmanager die ik goed kende, maar dan lijkt het meer op vriendjes politiek. Ik heb het liever officieel. En dat ze dan niet zomaar die flats gaan afbreken, bijvoorbeeld. Niet bijvoorbeeld dat ze net geveegd hebben en er dan een wijkauto komt die daar weer afval neergooit en dat ze zo langs elkaar heen werken. En bij het Texaco terrein hadden we net honderden bollen geplant; komt er iemand van de gemeente daar een grote kuil graven! We hebben gezegd: jullie moeten ons zeggen wanneer je komt schoonvegen, dan vege wij daarvoor ons stoepje. Dat doen ze dan niet! De gemeente mag best zeggen dat ze ook iets van ons verwacht. Maar dan ook omgekeerd! De gemeente mag best eisen stellen.’ (Mw. Verrips, Wijkvereniging De Sitterlaan, Utrecht.)

Federatieve initiatieven

Dit is de meest voorkomende variant. De federatieve initiatieven onderhouden regelmatig contact met de eigen leden of vrijwilligers en hebben goed contact met de buitenwereld. Het zijn initiatieven die goed ingebed zijn in hun omgeving, verweven met een of meerdere instanties, veelal een directe of indirecte institutionele samenwerkingspartner. Er is al snel een groter instituut of een lokale overheid of een instelling die op de een of andere manier op de achtergrond mee zorg draagt voor het welzijn van het initiatief. De federatieve clubs zijn verder veelal wat groter dan de andere drie categorieën. Ze gedragen zich in zekere zin conform het advies van Putnam in ‘Better Together’, die federatie ziet als zinvolle manier om kleinschalige initiatieven zoveel mogelijk effect te laten hebben. ‘The bottom line advice [...] is one familiar to guerilla comandantes and Rotarians alike: create a cellular structure with smaller groups linked to form a larger, more encompassing one’ (Putnam e.a. 2004).

De doelstellingen in de federatieve initiatieven lopen ver uiteen. We treffen lokale hulpgroepen voor allochtonen, voor zeelieden, voor mensen onder het minimum, vriendschapsbanden met steden in andere landen, alternatief vervoer in de buurt, contactgroepen voor mensen die een kind verloren, kunstenaarscollectieven, bewustwordingsprogramma's tegen vandalisme. Ook hier zijn buurtverenigingen en buurtcomités vertegenwoordigd.

Onder de federatieve initiatieven zitten relatief nog minder jonge initiatieven dan onder de coöperatieve initiatieven. Federatief opererende burgers verlangen van de overheid vooral meer subsidie; die wens is sterker dan bij de andere organisatietypen (zie figuur 6). Een verklaring daarvoor is vermoedelijk dat in onderling contact en ook in extern contact veelal al is voorzien en men verder vaak een hoge mate van zelfredzaamheid heeft.

'Ik ben misschien een uitzondering, maar ik heb met alle wethouders contact, met de burgemeester. Ze bellen mij, ik bel hen. Als ze ergens achtergrond informatie over willen, als er een praatje bij een afscheidsreceptie gehouden moet worden, dan vragen ze me en dan doe ik dat. Op de straatfeesten komen ook directeuren, van stadsbeheer, van de bestuursdienst. Ik heb wekelijks mailcontact met ze. Ik dacht, naar aanleiding van de Antheunisstraat moeten we inzetten op kinderen. Dan bereiken we een betere samenleving. Ik dacht dat er een gedichtenbundel van de kinderen van de buurt moest komen, met tekeningen. Dat wordt allemaal ondersteund en betaald door de gemeente. Ik hoef me daar nooit zorgen om te maken.'

'Ik heb nu voor volgend jaar een multiculturele week bedacht. Voor alle kinderen van het hele stadsdeel. Elf basisscholen doen mee. Er is een bestuursadviseur bij de gemeente, die leg ik dat voor en die vindt het meteen mooi. Hij heeft een (commercieel) bureau ingehuurd om mij te ondersteunen.' (Dhr. Olffers, Wijkberaad Laakkwartier, Den Haag)

'Sommigen hebben ook wel een andere club, maar ze komen wel heel graag. Dat klinkt gek in deze tijd waarin verenigingen verdwijnen. Wij zijn de enige in Utrecht

die dit doet, hebben ook niet echt contact met andere clubs zoals deze, er zijn wel anderen maar die zijn vrijblijvender, bij ons is het goed georganiseerd. Er worden er veel gehaald door de Utrecht Zuid bus, dat kost 1,80 per rit en dat moeten ze zelf betalen. Of we halen er zelf een paar op en dan krijgen de chauffeurs dat geld.’ ‘We noteren als iemand er is of niet. Als iemand een paar keer niet geweest is gaan we er achteraan. Maar dat ze niet meer willen komt niet voor. Wel dat de benen slecht zijn, maar dan blijven we ze wel bezoeken. Er zijn niet zoveel ouderlingen en diakenen meer en die vinden het wel fijn dat we dit werk van ze overnemen. Soms vraag ik ook wel de dominee om iemand op te zoeken.’ (Mw. Struys, Ouderensoos, Utrecht.)

‘Het bestuur, dat zijn mijn dochter en ik en drie van de les-mensen. Mijn dochter is penningmeester geworden toen de vorige opstapte. We hebben wel eerst overlegd met de deelnemers, al is dat met de verstandelijk gehandicapten moeilijker, maar de anderen spreken we aan. Er was er een die we graag voor het bestuur wilden maar die kon niet omdat ze al in andere besturen zat, o.a. in jongerenverenigingen voor patiënten met haar ziekte.’

‘Alleen mensen met een handicap of directe familieleden mogen bestuurslid zijn. Alleen die weten waar ze over praten. In het verleden was er een man van het rode kruis en die reed op zijn fietsje door het dorp om eens te zien waar er wat rolstoelafritten konden komen. Maar dan kun je helemaal niet zien of je er wel echt af kunt. Wij gaan nu echt met de rolstoel en scootmobiel het dorp in en proberen alles uit. Soms lig je voorover, omdat er direct na de afrit een klein gootje komt, want als je dan te kleine wielen hebt...’ (Mw. Van der Feest, rolstoeldansclub Ago quod ago, ’s Gravendeel)

Onder de federatief opererende actieve burgers blijkt het sociale idee van burgerschap extra sterk ontwikkeld (zie figuur c9 in de bijlage). Eerder zagen we al dat de liberalere opvattingen van burgerschap samen lijken te hangen met weinig contact met de omgeving; met de lichte en de coöperatieve initiatieven dus. Wanneer de initiatieven minder contact met de omgeving hebben,

neigen de burgers er eerder naar om burgerschap te zien als het navolgen van de regels en het met rust laten of respecteren van de ander. Bovendien werd ook al duidelijk dat meer republikeinse opvattingen van burgerschap vaker voorkomen in de lossere organisaties en initiatieven. Daar waar men onderling minder intensief contact heeft, maar wel sterk met de buitenwereld bezig is, neigt men er iets eerder naar burgerschap te interpreteren als het controleren van de overheid, door vergaderingen bij te wonen en te stemmen. Maar in de federatieve initiatieven zien we dat de actieve burgers het meest uitdrukking geven aan de opvatting dat burgerschap betekent: zorgen voor je medemensen en voor je omgeving.

5 Conclusies en aanbevelingen

Veel van de initiatieven waarin burgers actief zijn, blijken over redelijk veel onderling en extern contact te beschikken. Wie naar de meest uiteenlopende vormen van burgerinitiatieven kijkt, kan niet anders concluderen dan dat er een redelijk mooi weefsel aan plannetjes en projecten door het land loopt. Dat loopt in de pas met het beeld van het Nederlandse maatschappelijk middenveld als hoogontwikkeld. Uit vrij recent vergelijkend onderzoek bleek nog eens dat burgers in Nederland nog altijd meer tijd in vrijwilligerswerk steken dan burgers in Amerika, Canada en Engeland. De onderzoekers wijten dit aan de pro actieve rol van de staat (Andersen e.a. 2006). (Een relevante opmerking terzijde, nu arbeidsparticipatie en kinderopvang zo in de politieke belangstelling staan: uit dat onderzoek bleek ook dat de afnemende inzet voor vrijwilligerswerk in Amerika met name komt doordat vrouwen meer zijn gaan werken én meer zijn gaan zorgen.)

In het perspectief van dat hoogontwikkelde middenveld onderstreept dit onderzoek nog eens dat burgerinitiatieven en de overheid elkaar nodig hebben. Zoals we in de inleiding schreven is het overheersende idee in beleid en bestuur dat burgerinitiatieven een antwoord van burgers op lokale problemen zijn. Dat idee wordt ook gevoed vanuit het middenveld zelf. ‘Burgerinitiatieven ontstaan vaak vanuit een probleem of een behoefte in de lokale samenleving. In die zin geeft een burgerinitiatief een signaal af naar de gemeente. Een burgerinitiatief kan een gunstig effect hebben op de lokale gemeenschap. Een probleem wordt niet alleen gesignaleerd maar ook aangepakt, en kan anderen ertoe bewegen initiatieven te nemen die een bijdrage leveren aan de kwaliteit van de lokale samenleving’ (Civiq 2006).

Maar burgerinitiatieven zijn echter ook vaak een praktisch antwoord op een probleem van het bestuur. Vaak spelen bestuurders ook een belangrijke rol bij de oprichting van burgerinitiatieven. Lokale overheden zijn soms naarstig op zoek naar contact met de bevolking en meer nog naar burgers die namens die bevolking kunnen spreken. In herstructureringswijken of nieuwbouwwijken worden bewoners gestimuleerd om toch vooral inspraakorganisaties te begin-

nen. In dorpen waar door herstructurering de afstand tussen gemeenteraad en bewoners is vergroot en de bestuurders niet meer weten wie in dorpen hun aanspreekpunten zijn, is een dorpsraad een uitkomst, zeker als hij gedragen wordt door burgers zelf, zo zagen we in Smilde.

De overheid heeft belang bij burgerinitiatieven en speelt regelmatig een initiërende rol. Deze initiërende rol bleek vaak pas in tweede instantie, na doorvragen tijdens de diepte-interviews. In eerste instantie leek dan dat er sprake was van een spontaan initiatief van burgers zelf, terwijl bij doorvragen bleek dat de overheid hiertoe de burgers vaak had uitgenodigd of aangezet. Aan de hand van 18 diepte-interviews kunnen we over de omvang van dit fenomeen niet veel zeggen; daartoe is verder onderzoek noodzakelijk.

Het burgerschap dat wij vinden in de kleinschalige initiatieven komt niet tot bloei door een terugtrekkende overheid, maar veeleer door een zelfbewuste overheid, die zijn rol niet definieert als faciliterend maar als uitnodigend en betrokken. De overheid speelt vaak een initiërende rol als ze daar zelf belang bij heeft – namelijk om een aanspreekpunt te hebben. Uit het onderzoek blijkt voorts ook dat een initiërende, herverdelende rol van de overheid noodzakelijk is, teneinde burgerinitiatieven ook een zaak van lager opgeleide burgers te maken. Het merendeel van de actieve burgers bleek immers hoger opgeleid. Er is steeds meer sprake van ‘blended social action’ (Sampson e.a. 2005): burgerinitiatieven zijn hybride clubs die tot leven kunnen komen omdat er instituties in de buurt zijn waar ze voor kortere of langere tijd op mee kunnen liften. Het overdrijven van het belang van ‘zelf doen’, teveel nadruk leggen op spontaniteit, betekent geen overschatting van wat burgers kunnen, maar leidt tot een miskennis van reëel bestaand burgerschap. Het selecteert de hoogopgeleiden nog verder uit, geeft hen nog meer ruimte, dan al gebeurt.

Verkleining van de ongelijkheid

Het is een algemene wet van de civil society, schrijft Michael Walzer, dat de sterken er sterker worden. De civil society reproduceert de ongelijkheden van

de maatschappij waarop deze rust. Het is geen domein van vanzelfsprekende autonomie en vrijheid (Walzer 2004). Actieve burgers zijn in meerderheid wit, ouder en hoger opgeleid. Hoger opgeleide mensen worden vaker gevraagd om vrijwilliger te worden. Maar belangrijker: onderwijs vergroot politieke, bureaucratische en sociale vaardigheden, zelfvertrouwen en empathisch vermogen. Dergelijke kennis en vaardigheden zijn voor het opzetten en draaiende houden van dergelijke initiatieven van groot belang, zowel intern als extern. Intern is vooral het vermogen om conflicten te voorkomen, te beheersen en vreedzaam op te lossen van belang. Dergelijke burgerschapscompetenties vind je eerder bij mensen met een hogere maatschappelijke positie en een hoger inkomen. Dat is logisch, want dergelijke competenties zijn ook op de hedendaagse arbeidsmarkt van groot belang en je komt dus ook op de arbeidsmarkt verder naarmate je deze meer bezit. Lagere participatie van lager opgeleiden komt niet zozeer door gebrek aan belangstelling maar wel door gebrek aan zelfvertrouwen en het idee dat er toch niet naar je geluisterd wordt (Jones 2003).

Extern zijn vooral organisatie- en netwerktalent van belang: goed draaiende clubs bestaan vaak uit mensen die ook op andere manieren al als vrijwilliger actief zijn. Vooral bureaucratische vaardigheden blijken cruciaal. Weten hoe je de subsidiekanalen moet vinden, vergunningen moet aanvragen, niet bang zijn om de wethouder of de burgemeester te bellen. Voor het ontstaan en voortbestaan van burgerinitiatieven die wij onderzochten, zijn deze vaardigheden van levensbelang. ‘Spontaan burgerschap’, zo het al bestaat, geeft met name ruimte aan mensen die al goed voor zichzelf kunnen zorgen. Het is ondertussen zeker mogelijk om lager opgeleiden te activeren, maar alleen wanneer instellingen en professionals daarbij een initiërende en stimulerende rol spelen (Fung 2003).

Wanneer de overheid wenst dat een bredere vertegenwoordiging van alle burgers deelneemt aan burgerinitiatieven of andere vormen van actief burgerschap, is het zaak dat ze niet alleen ruimte laat, maar ook uitdrukkelijk en welomschreven mogelijkheden biedt. Neem bijvoorbeeld ook uit de serie succes-

volle burgerinitiatieven die Robert Putnam e.a. beschrijven in ‘Better Together’ – saillant genoeg, omdat Putnam in zijn eerdere, beroemde studie ‘Bowling Alone’ veel minder oog heeft voor deze omgevingsfactoren van burgerschap. ‘Meanwhile, more pervasively – often almost invisible in the background – government policies were crucial for substantive results achieved in many cases. Indeed, in some cases specific government action were prerequisites for the creation of social capital.[...] So the argument sometimes heard that civil society alone can solve public issues if only the state would get out of the way is simply silly’ (Putnam e.a. 2004). Ook in het onderzoek naar het Rotterdamse programma ‘Mensen maken de Stad’ dat Jan Willem Duyvendak en Justus Uitermark onlangs verrichtten wordt duidelijk dat de paar bewoners die in achterstandswijken schakelen tussen instanties en bewoners dat niet kunnen zonder de overheid. Zonder een bepaalde organisatiegraad vervalt een buurt en dan komt het burgerschap niet vanzelf op gang, zoals de WRR ook constateerde in het spraakmakende advies Vertrouwen in de buurt.

De behoeftepiramide

Bovenstaande geldt in zijn algemeenheid voor de door ons onderzochte initiatieven. Aan de hand van de typologie in vier soorten organisaties kunnen we echter ook meer precieze conclusies trekken over de bestaande en wenselijke interacties tussen initiatieven en hun institutionele omgeving. Allereerst kunnen we preciezer zeggen wat verschillende soorten initiatieven van de overheid verlangen. Wensen ten aanzien van betrokkenheid, subsidie en een luisterende houding van de overheid leven in alle vier typen organisaties. Er valt echter ook wel onderscheid te maken in de mate waarin men deze zaken verlangt.

In lichte initiatieven, met weinig verbindend en weinig overbruggend sociaal kapitaal, leeft met name de behoefte aan meer betrokkenheid door de overheid. Deze burgers hoeven niet per se meer geld voor hun activiteiten. Ze vragen om meer serieus genomen te worden door beleidsambtenaren, makkelijker ingang te vinden op het gemeentehuis, zo nu en dan een politicus

of een uitvoerder op een activiteit van hen tegen te komen. Dat vergroot vermoedelijk de kans dat deze vederlichte initiatieven zich iets robuuster gaan gedragen het meest. Meer informatie, meer waardering en meer subsidie komen op de tweede plaats. Subsidiebeleid jegens lichte initiatieven doet er goed aan rekening te houden met de kenmerken van deze clubs; de bedragen hoeven niet hoog te zijn maar de drempel moet vooral wel heel laag zijn. Geen ingewikkelde verantwoordingsstructuur en gecompliceerde jaarplannen, want dat sluit niet aan bij de lichtheid van deze organisaties. Wat wel goed aansluit is klein handgeld, voor een zaaltje, een etentje, een bedankje voor vrijwilligers en dergelijke.

In netwerkende initiatieven beschikt men over enig overbruggend sociaal kapitaal, maar over minder bindend sociaal kapitaal. Dan leeft met name de behoefte aan meer waardering door de overheid of andere organisaties. De toevoeging andere organisaties is juist hier van belang, omdat de netwerkende initiatieven veelal op de buurt gericht zijn en dus ook in de buurt actieve organisaties, bijvoorbeeld woningcorporaties of bedrijven, een rol kunnen spelen in bevordering van dit burgerschap. Het contact dat men heeft met de overheid en de overige institutionele omgeving is lang niet altijd bevredigend. Deze burgers verlangen dat de ideeën die ze aanleveren meer weerklank vinden. Er bestaat ook behoefte aan meer betrokkenheid, maar die is kleiner dan bij lichte initiatieven. Meer luisteren is vooral wat men van de overheid en de overigen institutionele omgeving verlangt. Overheden, corporaties en bedrijven doen er goed aan eerst en vooral een goede verhouding met deze initiatieven te ontwikkelen en ervoor te zorgen dat zij inderdaad goed luisteren. Daarbij kunnen ze goed aansluiten bij de grotere doelgerichtheid van de netwerkende initiatieven; zij kunnen hen helpen de gestelde doelen te realiseren, door bijvoorbeeld de inzet van vrijwilligers of betaalde krachten vanuit het bedrijf voor een bepaald aantal uren beschikbaar te stellen. Anders dan bij lichte initiatieven kan de subsidie ook meer doelgericht worden ingezet, dus om een bepaald (sub)doel van de club te realiseren. Er kunnen ook iets hogere eisen gesteld worden aan de verantwoording, omdat het hier immers

ook veelal om hoger opgeleide burgers gaat.

In geval van coöperatieve initiatieven bestaat (net als bij licht burgerschap) vooral meer behoefte aan betrokkenheid van de overheid. Meer bezoeken, meer signalen dat de overheid ziet wat de actieve burgers aan het doen zijn. Maar anders dan onder de lichte initiatieven bestaat hier minder dringend de behoefte dat de overheid daadwerkelijk naar hen en hun ideeën luistert. Ten eerste heeft men elkaar al. Ten tweede zijn deze coöperatieve initiatieven eerder gericht op het aanvullen dan op het corrigeren van de overheid, en is er dus ook minder een dringende boodschap aan de overheid die deze moet horen.

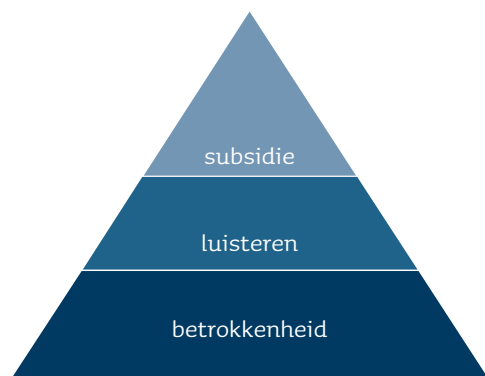
De behoefte aan meer subsidie is hier ongeveer even groot als bij de twee voorgaande typen. Omdat het hier vaker om lager en middelbaar opgeleiden gaat en omdat het relatief kleine clubjes zijn, is subsidie wel moeilijker toegankelijk, zoals we eerder betoogd hebben. Voor lager opgeleiden is de bureaucratie rond subsidies minder goed te doorgronden en kleine clubjes hebben minder mensen beschikbaar om deze klus op zich te nemen. Net als bij de lichte initiatieven is het daarom cruciaal dat de drempel om subsidie te verkrijgen laag is en aansluit bij de sterke persoonlijke gedrevenheid van de burgers die hierin actief zijn.

Overheden, organisaties of bedrijven die de coöperatieve burgerorganisaties willen stimuleren, doen er goed aan zich eerst en vooral te concentreren op waardering en erkenning. Prijzen, speldjes, penningen en andere manieren om mensen in het zonnetje te zetten, zijn voor deze initiatieven zeer stimulerend. Coöperatieve burgers zijn erg gemotiveerd om te doen wat ze doen, maar ze willen wel graag dat hun bijdrage ook gezien wordt.

In geval van federatieve initiatieven, waar men vermoedelijk zowel over bindend als over overbruggend sociaal kapitaal beschikt, is meer subsidie het grootste verlangen richting de overheid. Meer betrokkenheid tonen en beter luisteren zijn hier ondergeschikte eisen. Deze initiatieven zijn groter en al

behoorlijk verweven, en worden weer meer bevolkt door hoger opgeleiden. Dit brengt waarschijnlijk met zich mee dat men zich al wel gehoord en gewaardeerd weet. Maar – mogelijk mede daardoor – wil men meer realiseren dan men nu kan, en ziet (meer) men subsidie als de route om hier verandering in te brengen.

Vanwege de verwevenheid, de grootte en de gemiddeld hogere opleiding, kunnen overheden en andere organisaties aan deze initiatieven meer en precieze eisen stellen als het gaat om subsidie of een andere financiële bijdrage. Door de verwevenheid luistert hier immers ook nauwer wat men precies toevoegt aan andere initiatieven en organisaties, en mag men verwachten dat deze initiatieven dat ook beter kunnen verwoorden.

Figuur 10. De behoeftepiramide van burgerinitiatieven.

Zo laat zich, vrij naar Abraham Maslov, een behoeftepiramide van burgerinitiatieven opstellen. Om in het algemeen de stabiliteit en levenskansen van de burgerinitiatieven te vergroten, lijkt het raadzaam voor de lokale overheid daar aansluiting bij te zoeken. Is binnen een initiatief de mate van onderling en extern contact gering – is er met andere woorden weinig sociaal kapitaal – dan is er met name behoefte aan betrokkenheid van de overheid. Het gaat er

de lichte initiatieven niet vooral om dat ze meteen geld krijgen en ook hoeven ze hun voorstellen niet ogenblikkelijk op de agenda van de gemeenteraad terug te zien. Men wil vooral graag een vast aanspreekpunt of men wil eens een wethouder of ambtenaar op een bijeenkomst zien. Dat er weinig extern contact is, is dus vaak niet omdat men dat zo wil; men wil vooral met de overheid meer contact maar ervaart een gebrek aan belangstelling van die kant. Neemt het onderling of het extern contact toe – ontstaat er meer sociaal kapitaal binnen de organisatie of meer overbruggend sociaal kapitaal – dan groeit de behoefte om serieus genomen te worden. Betrokkenheid is nu niet langer het meest klemmende probleem; men wil de aangedragen kwesties ook echt terug zien in het beleid, of op een andere manier ervaren dat de overheid luistert. Zit de organisatie tenslotte ruim in zowel het interne als het externe contact, dan overheerst richting de overheid de behoefte aan (meer) subsidie. Net als in bij de behoeftepiramide van Maslow vervallen de basisbehoeften niet, wanneer daaraan voldaan is.

Praktische verbondenheid

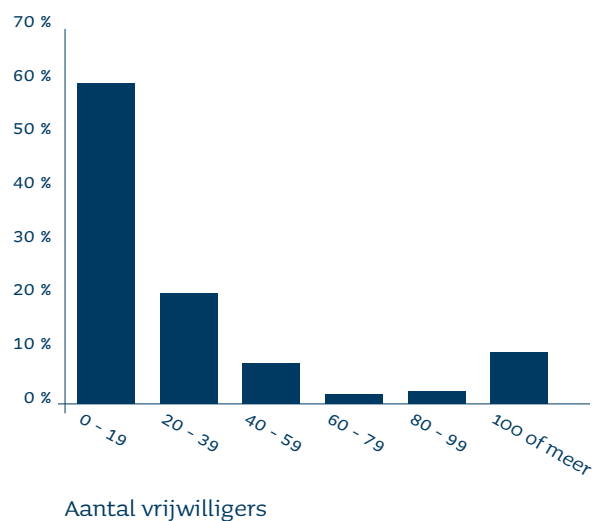
Dit alles mag absoluut niet suggereren dat er geen beleid op het vlak van de actieve burgers is. Vijfentachtig procent van de gemeenten heeft een nota en budget over vrijwilligersbeleid, bleek uit een recente studie (Civiq 2005). Zesenvijftig procent heeft ook personele capaciteit voor vrijwilligerswerk en maar vijf procent doet helemaal niks voor vrijwilligerswerk, wegens geld- en personeelsgebrek. Het budget is voor kleinere gemeenten zo'n 1,15 euro per inwoner en voor middelgrote gemeenten zo'n 1,40 euro per inwoner. Negentig procent van de gemeenten beoordeelt het eigen zicht op de participatie redelijk tot goed, en 84 procent beoordeelt het zicht op het aanbod aan vrijwilligers redelijk tot goed.

Niks aan de hand dus? Nee. Met het oog op de hierboven beschreven 'oerbehoefte' van burgerinitiatieven aan betrokkenheid is een van de conclusies uit diezelfde recente studie naar vrijwilligersorganisaties en gemeentelijk beleid door Berenschot licht verontrustend: 'Opvallend hierbij is dat de rol van vrijwil-

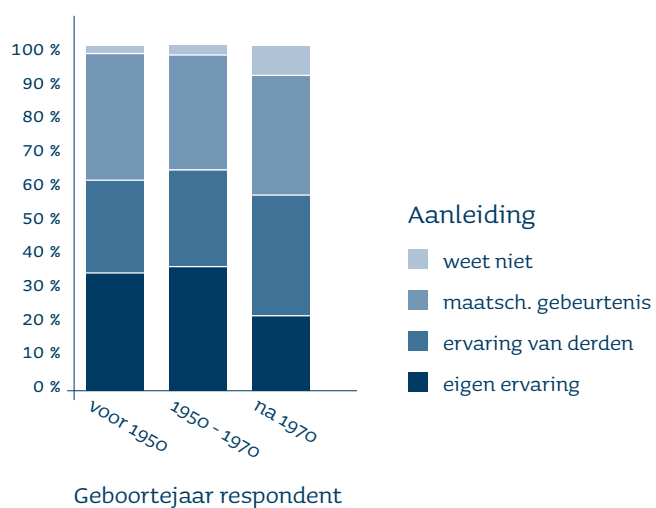
ligersorganisaties bij het opzetten en uitvoeren van het beleid, in vergelijking met de eerdere meting [in 2003] aan het afnemen is. Gemeenten zijn dus meer geneigd om zelf invulling te geven aan het beleid' (Civiq, 2005). Hier lijkt geconcludeerd te worden dat 'het lokale beleid' meer zelf doet en minder het overleg met het veld aangaat. Dat is dus precies niet de bedoeling. Dat de overheid 'zichtbaar' is – dat wil zeggen 'een nota over vrijwilligersbeleid' heeft – wil nog niet zeggen dat de overheid ook dienstbaar is. En juist aan dat laatste is de behoefte onder de burgerinitiatieven het grootst op dit terrein. Het is vermoedelijk zinniger om aan te sluiten bij het recente pleidooi voor een infrastructurele manier van verbinden. Dat kwam eerder dit jaar van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in het advies 'Niet langer met de ruggen tegen elkaar' (RMO 2006). Dat was een pleidooi richting de overheid om in te zetten op de dagelijkse routines van burgers. Er zouden geen extra bijeenkomsten of aparte clubjes in het leven geroepen moeten worden. Wel zou er gezorgd moeten worden voor optimale communicatiemogelijkheden tussen burgers en voor vanzelfsprekende ontmoetingsruimten en multifunctionele ontmoetingsruimten, rond zaken die mensen belangrijk vinden (en dus niet zaken die ze 'leuk' vinden).

Wat burgers bezielt heeft alles te maken met hun dagelijks leven, zo bleek uit dit onderzoek. Ze schetsen geen grote vergezichten en willen niet langzaam boren om een gat in hard hout te krijgen. Ze zijn betrekkelijk geduldig aan het schaven en veranderen, aan de mensen, huizen en pleinen om hen heen. Bij die kleine acties aansluiting vinden hoeft niet zo ingewikkeld te zijn, hebben we hopelijk laten zien. Houding en ontvankelijkheid van beleidsmakers kan veel uitmaken voor de wijze waarop burgers bijdragen aan de maatschappij. Met grote aandacht voor kleine verlangens kan meer praktische verbondenheid tot stand komen.

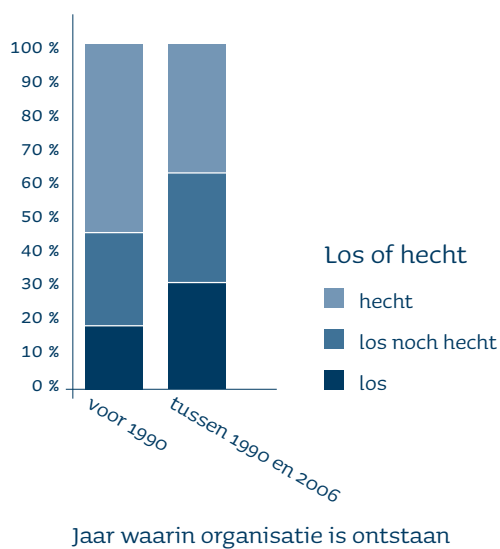
Bijlage 1 Figuren

Figuur a1. Omvang van de organisaties en initiatieven in aantallen vrijwilligers (in procenten).

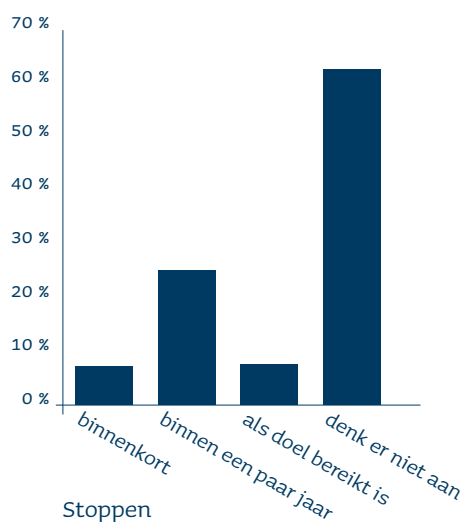
Figuur a2. Het geboortejaar van de respondent gekoppeld aan de aanleiding om de organisatie of het initiatief op te starten (in procenten).

Figuur b1. Jonge en oude organisaties en initiatieven gekoppeld aan de hoeveelheid onderling contact (in procenten).

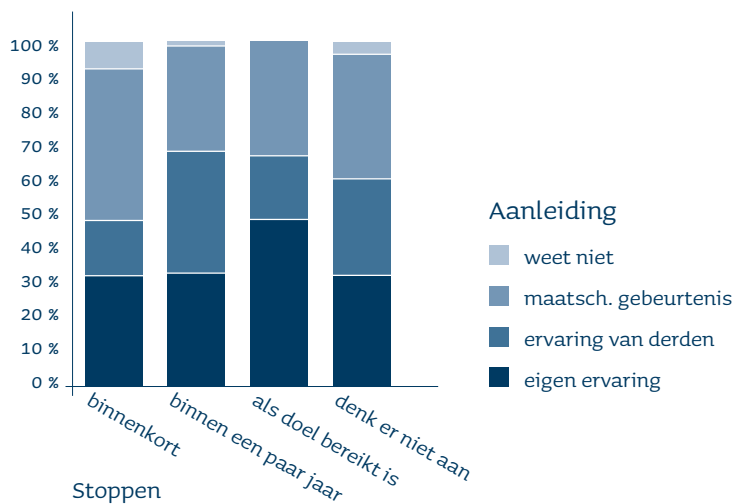
Figuur b2. Jonge en oude organisaties en initiatieven gekoppeld aan de hoeveelheid contact naar buiten toe (in procenten).

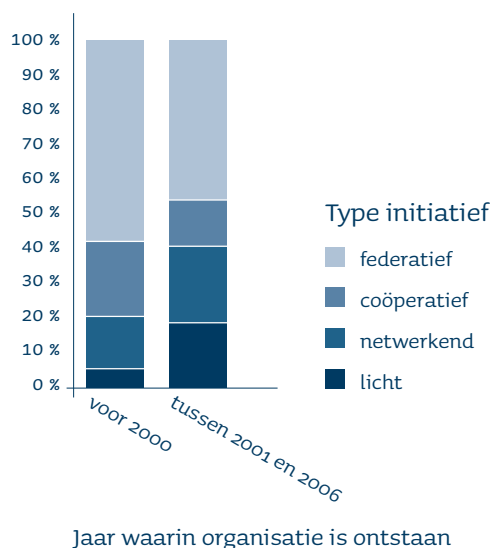
Figuur b3. Antwoord op de vraag wanneer de respondent denkt te stoppen met zijn of haar inspanningen voor het initiatief of de organisatie (in procenten).

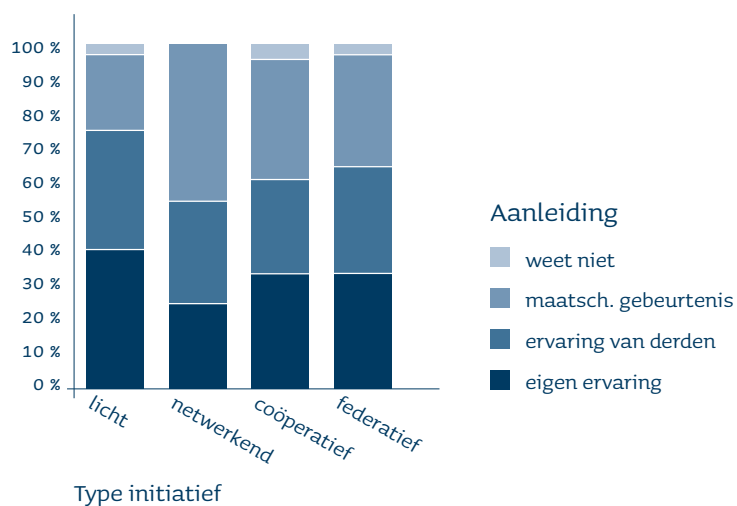
Figuur b4. Jonge en oude organisaties en initiatieven gekoppeld aan de vraag wanneer de respondent denkt te stoppen met zijn of haar inspanningen voor het initiatief of de organisatie (in procenten).

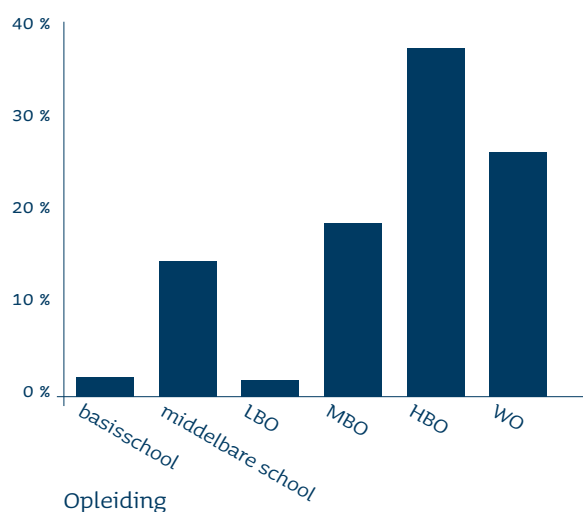
Figuur b5. De vraag wanneer de respondent denkt te stoppen met zijn of haar inspanningen voor het initiatief of de organisatie gekoppeld aan de aanleiding om de organisatie of het initiatief op te starten (in procenten).

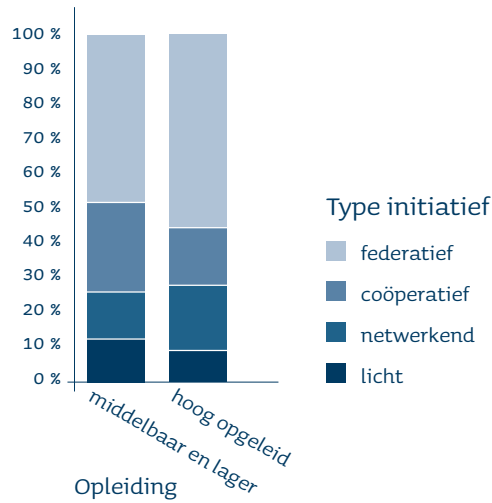
Figuur b6. Jonge en oude organisaties en initiatieven gekoppeld aan het type initiatief (in procenten).

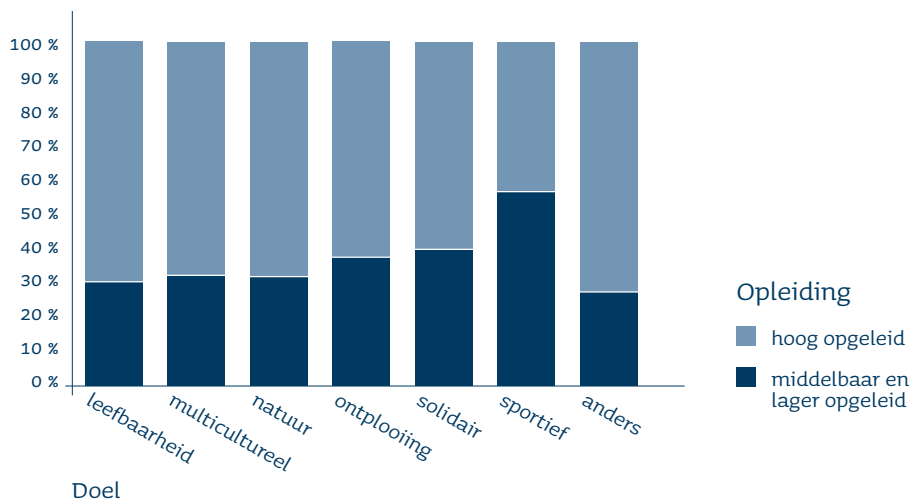
Figuur c1. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de aanleiding om de organisatie of het initiatief op te starten (in procenten).

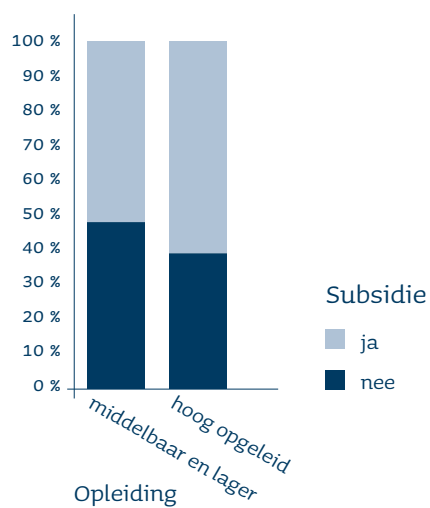
Figuur c2. Het opleidingspeil van de respondenten, wanneer gevraagd naar de hoogst afgeronde opleiding (in procenten).

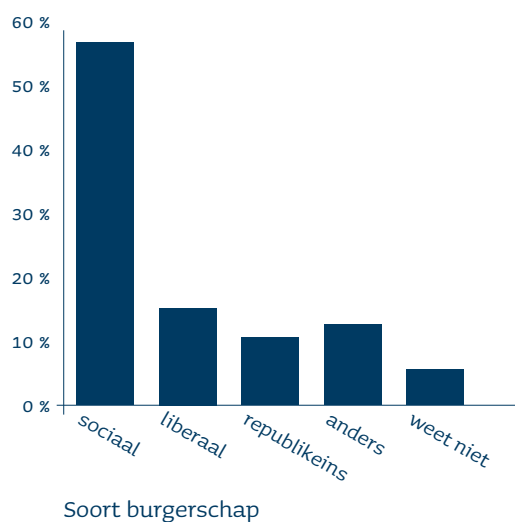
Figuur c3. De hoogste opleiding van de respondent gekoppeld aan het type organisatie of initiatief (in procenten).

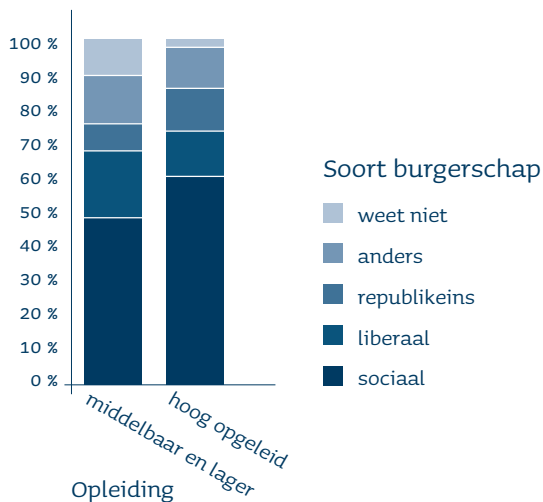
Figuur c4. Het doel van de organisatie of het initiatief gekoppeld aan de hoogste opleiding van de respondent (in procenten).

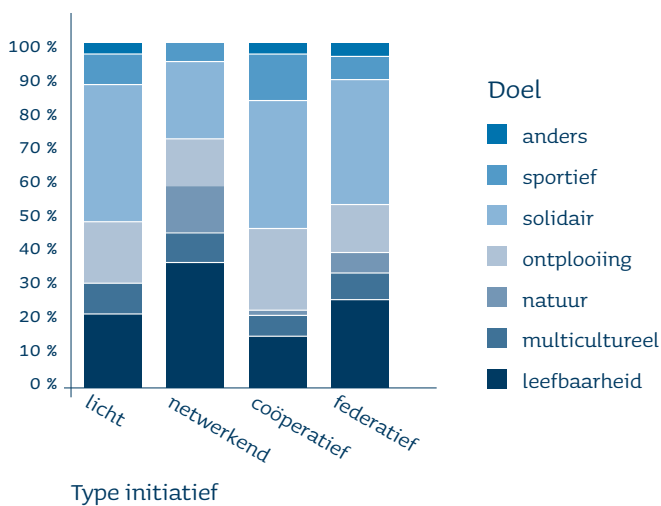
Figuur c5. De hoogste opleiding van de respondent gekoppeld aan de vraag of de organisatie of het initiatief subsidie krijgt (in procenten).

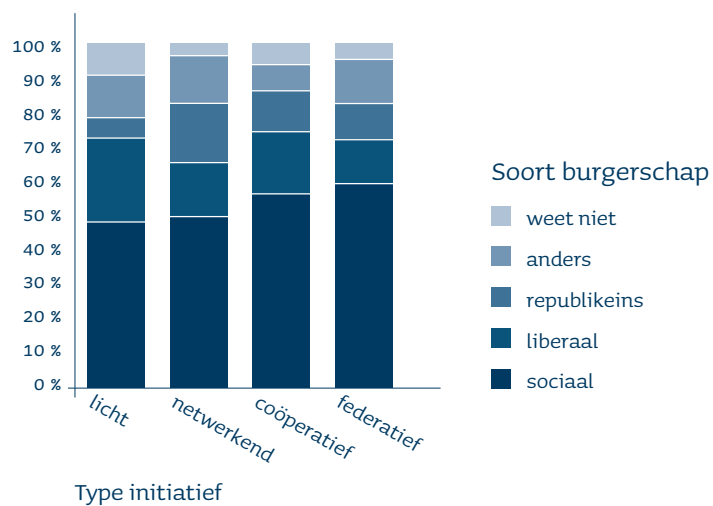
Figuur c6. Antwoorden op de open vraag 'wat verstaat u onder het woord burgerschap?' teruggebracht naar een sociale, liberale en republikeinse categorie (in procenten).

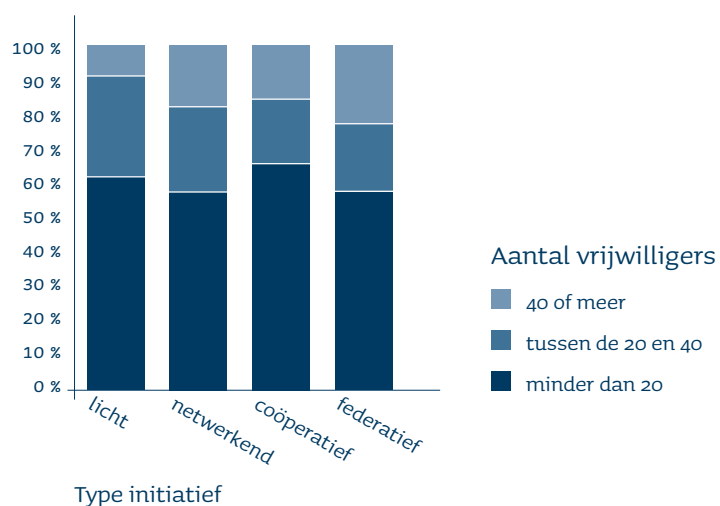
Figuur c7. Opvattingen over burgerschap teruggebracht naar drie categorieën gekoppeld aan het hoogste opleidingsniveau van de respondent (in procenten).

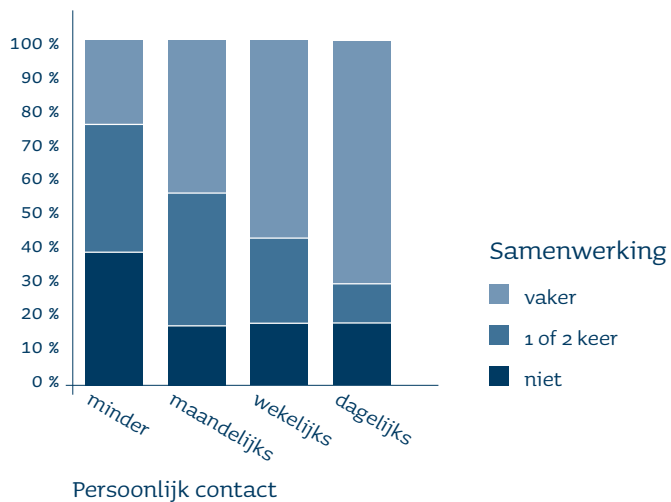
Figuur c8. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan het doel van de organisatie of het initiatief (in procenten).

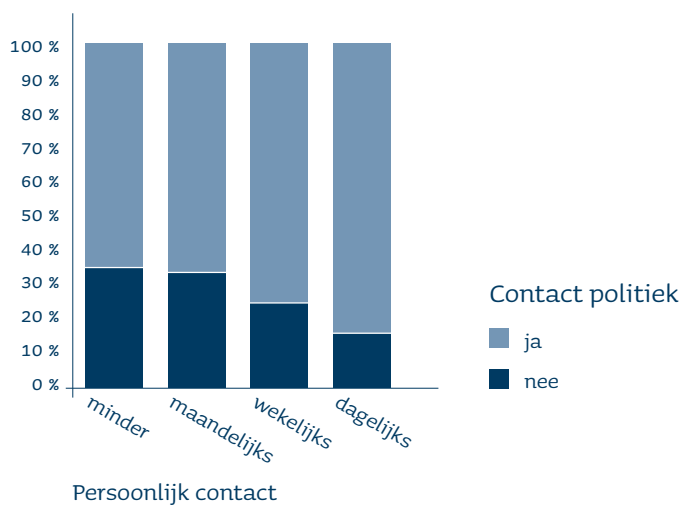
Figuur c9. Het type van de organisatie of het initiatief gekoppeld aan opvattingen over burgerschap teruggebracht naar drie categorieën (in procenten).

Figuur c10. Het type organisatie of initiatief gekoppeld aan de grootte van het initiatief in aantal vrijwilligers (in procenten).

Figuur d1. De mate van persoonlijk contact binnen de organisatie of het initiatief gekoppeld aan de vraag hoe vaak men samenwerkt met andere organisaties (in procenten).

Figuur d2. De mate van persoonlijk contact binnen de organisatie of het initiatief gekoppeld aan de vraag of er wel eens contact is met de lokale politiek (in procenten).

Bijlage 2 Verantwoording

We zijn veel dank verschuldigd voor het vele werk van Vanessa Nigten, Femke Kloppenburg, Diana Neijboer en Marc Hoijtink. Paul Dekker heeft op cruciale momenten goede suggesties gedaan en ook Nico de Boer had nuttig advies. Matthijs Rooduijn was onmisbaar bij het verwerken van de data.

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Algemene Zaken. Het maakt tevens deel uit van het onderzoek 'Burgerschap in lichte gemeenschappen' van Menno Hurenkamp en Jan Willem Duyvendak, dat wordt uitgevoerd in het kader van het Stedelijk Innovatieprogramma van NICIS en NWO.

Verantwoording.

Dit onderzoek was een exploratief onderzoek, een poging om te beschrijven wat zich op dit moment concreet voordoet aan actief burgerschap in burgerinitiatieven. We hebben in de periode van 1 januari 2006 tot 28 september 2006 op drie wijzen gezocht, via een landelijk bestand, een grotestadsbestand en een dorpsbestand, in een poging een zo groot mogelijke diversiteit aan initiatieven en kleine organisaties in beeld te krijgen.

Allereerst hebben we een bestand opgebouwd bestaande uit de aanmeldingen op de website www.zestienmiljoenmensen.nl. De ruim 800 aanmeldingen op die site waren echter van zeer divers pluimage en velen leken niet op een burgerinitiatief. Er kwamen er 60 in aanmerking voor het onderzoek. Uit de aanmeldingen over de jaren 2004 en 2005 van burgerinitiatieven voor het Nationale Compliment van Civiq hebben we uiteindelijk 300 aanmeldingen overgenomen. Dat leverde de basis voor het landelijke bestand op. Om te voorkomen dat we alleen organisaties aanschreven die zich ergens aangemeld hebben en daarom bij voorbaat op de een of andere manier al actiever zijn dan gemiddeld, hebben we via de websites www.initiatiefzoeknemer.nl, www.ivn.nl, www.kansenatlas.nl, www.wijkalliantie.nl en via de deelnemers aan het Sociaal Forum van mei 2006 in Nijmegen nog eens 50 organisaties aan

het bestand toegevoegd. We hebben 339 initiatieven benaderd en uiteindelijk met 184 mensen een interview afgenomen. 74 organisaties en initiatieven bleken niet bereikbaar en 81 wilden – wegens uiteenlopende redenen – niet meewerken.

Daarnaast hebben we in Utrecht aan de hand van een vrijwilligersgids van de gemeente Utrecht ongeveer 200 organisaties geselecteerd. Om te voorkomen dat we op deze manier bij voorbaat alleen organisaties zouden benaderen die op de een of andere manier al bekend zijn bij / met de overheid hebben we gericht 21 welzijnswerkers en sociaal en cultureel werkers aangesproken met de vraag naar hun bekende zo klein mogelijke burgerinitiatieven, en op die manier nog eens 94 organisaties toegevoegd aan het bestand. Dat leverde een bestand op van 294 organisaties. Hiervan hebben we uiteindelijk 230 organisaties aangeschreven met de aankondiging dat we graag een interview wilden afnemen. Uiteindelijk hebben er 170 meegewerkt en bleken er 60 niet bereikbaar of niet bereid mee te werken.

Tenslotte hebben we via Albert Raven van Welzijnswerk Midden-Drenthe en via de digitale gemeentegids Smilde en een aantal andere contactpersonen in Smilde contact gelegd met de burgerinitiatieven die hen in Smilde bekend waren. Dit leverde ongeveer 50 initiatieven op. Deze organisaties hebben we aan het eind van het gesprek gevraagd om andere hen bekende organisaties, en bij deze clubs hebben we deze sneeuwbalmethode weer herhaald. Dat leverde een bestand op van 78 organisaties. Uiteindelijk hebben er 50 meegewerkt. 16 organisaties hebben we niet bereikt en 12 wilden niet meewerken.

We hebben overdag, 's avonds en in het weekend gebeld. Uiteindelijk zijn er 404 organisaties geïnterviewd. Dit leidde tot een N van 386.

Deze werkwijze levert lacunes op. De organisaties of initiatieven die uitdrukkelijk niet in contact willen komen met de (lokale) overheid hebben een kleinere kans in deze steekproef terecht te raken. Door de keus voor een telefonische

enquête hebben ook de migrantenorganisaties en -initiatieven minder kans om in de uiteindelijke uitslag terug te komen. We denken echter dat we door extra hardnekkig achtervolgen van beide typen organisaties hun gedrag en de opvattingen van hun woordvoerders toch ook hebben kunnen laten meewegen in ons eindoordeel. Dat neemt niet weg dat actief burgerschap nog altijd eerder het domein van oudere, hoger opgeleide, autochtonen is dan van lager opgeleiden en migranten.

We hebben tenslotte met 18 mensen langer doorgesproken, uit de drie verschillende bestanden. In de gesprekken van ongeveer een uur waren de aanleiding waarom het initiatief tot stand was gekomen, de wijze waarop men contact had met de overheid, de behoeften die de organisatie had en de wijze waarop men samenwerkte met andere organisaties en waarop men onderling contact had onderwerp van gesprek.

Bijlage 3 Literatuur

- Andersen, R. e.a. (2006) 'Trends in civic association activity in four democracies: the special case of women in de the United States'. In *American Sociological Review*, vol. 71 (June), pp. 376-400.
- Civiq (2006), *De gemeente, burgerinitiatieven en de ongebonden vrijwilliger*. www.civiq.nl.
- Civiq (2005), *Verder werken, er is nog een wereld te winnen*. Eindrapport van de Commissie Vrijwilligersbeleid. www.civiq.nl.
- Dekker, P. (red) (1999), *Vrijwilligerswerk vergeleken*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Dekker, P. (2002), *De oplossing van de civil society: over vrijwillige associaties in tijden van vervagende grenzen*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Dekker, P. en J. De Hart (2005), *De goede burger. Tien beschouwingen over een morele categorie*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Dekker, P. en M. Hooghe, (2003) 'De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie in Nederland en Vlaanderen'. In *Sociologische Gids*, jaargang 50, nr 2., pp. 156-181.
- Denters, S.A.H. en Van Heffen, M.J. (2005), *Stedelijk burgerschap, een wetenschappelijke overzichtsstudie*. Kenniscentrum Grote Steden: Den Haag.
- Duyvendak, J.W. en Hurenkamp, M. (red.) (2004), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Van Gennep: Amsterdam.

- Eliasoph, N. (1997), 'Close to home: the work of avoiding politics'. In *Theory and Society*, 1997, pp 605-647.
- Fung, A. (2004), *Empowerd participation. Reinventing urban democracy*. Princeton University Press: Princeton
- Hart, J. de. (2005), *Landelijk verenigd. Grote ledenorganisaties over ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Hartman, I (2004), 'Burgerinitiatieven: gemobiliseerde participatie'. In *TSS, tijdschrift voor sociale vraagstukken*, nr. 10, pp. 6-10.
- Hazeu, C.A., N.G.J. Boonstra, e.a. (2004), *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004*. www.wrr.nl.
- Jones, P.S. (2003) 'Urban regeneration's poisoned chalice: is there an Impasse in (Community) Participation Based politics?' In *Urban Studies*, vol. 40 (3), pp. 581-601.
- Kennedy, J. (2004), *De deugden van een gidsland. Inaugurele rede*. Vrije Universiteit: Amsterdam.
- Landelijk Centrum Opbouwwerk (2003), *De grote kleine kansentlas*. LCO: Den Haag.
- Putnam, R.D. (2000), *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster: New York.
- RMO (2006), *Niet langer met de ruggen tegen elkaar*. SWP: Amsterdam.

- Sampson, Robert J., McAdam, D. e.a. (2005), 'Civil Society reconsidered: The durable nature and community structure of collective civil action' in: American Journal of Sociology, volume 111, number 3, pp. 673-714.
- Schudson, M. (1998), *The good citizen. A history of American civic life*. The Free Press: New York.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), *In het zicht van de toekomst*. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. SCP: Den Haag.
- Tillie, J. (2004), 'Social capital of organisations and their members: Explaining the political integration of migrants in Amsterdam.' In Journal of Ethnic and Migration Studies, volume 30, number 3: 529-41.
- Tonkens, E. (2006), *Publieke moraal: werk in uitvoering. Burgerschap in een pluriforme, dynamische samenleving*. (Oratie, Universiteit van Amsterdam, www.actiefburgerschap.nl).
- Walzer, M. (2004). *Politics and Passion. Towards a more egalitarian liberalism*. Yale University Press: New Haven
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2003), *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005), *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- Wuthnow, Robert (1998), *Loose Connections*. Harvard University Press: Harvard.